

Foreldrekonflikt, samlivsbrudd
og mekling:

Konsekvenser for barn og unge

Wendy Nilsen
Anni Skipstein
Kristin Gustavson

Foreldrekonflikt, samlivsbrudd
og mekling:

Konsekvenser for barn og unge

Prosjektledelse:

Ellinor F. Major og Leif Edvard Aarø

Forfattere:

Wendy Nilsen

Anni Skipstein

Kristin Gustavson

Rapport utarbeidet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Rapport 2012:2
Nasjonalt folkehelseinstitutt

Tittel:
Foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling:
Konsekvenser for barn og unge

Prosjektledere:
Ellinor F. Major og Leif Edvard Aarø

Forfattere:
Wendy Nilsen
Anni Skipstein
Kristin Gustavson

Utgitt av Nasjonalt folkehelseinstitutt
Postboks 4404 Nydalen
0403 Oslo
Juni 2012
Tel: +47-21 07 70 00
E-mail: folkehelseinstituttet@fhi.no
www.fhi.no

Bestilling:
E-post: publikasjon@fhi.no
Telefon: +47-21 07 82 00
Telefaks: +47-21 07 81 05

Design:
Per Kristian Svendsen

Layout:
Grete Søimer

Foto:
© Colourbox

Trykk:
wj.no

Opplag:
1000

ISSN: 1503-1403
ISBN: 978-82-8082-499-8 trykt utgave
ISBN: 978-82-8082-500-1 elektronisk utgave

Forord

Konflikt mellom foreldre kan ha alvorlige konsekvenser for barn. Endringer i familiestruktur og økt forekomst av samlivsbrudd fører sannsynligvis til at flere barn og unge utsettes for konflikter mellom foreldrene. Norge er det eneste landet med obligatorisk mekling for foreldre med felles barn under 16 år. Meklingsordningen er et virkemiddel som gjennom samværsavtaler har til hensikt å forebygge og redusere konflikter og bedre situasjonen for barn og unge når foreldre går fra hverandre. Studier tyder på at mekling kan bidra til at konfliktnivået mellom foreldre kan reduseres, men vi vet likevel lite om virkningene av mekling for barn og unge.

Behovet for mer kunnskap om konsekvenser av foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling er bakgrunnen for denne rapporten, som vi har utarbeidet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. I rapporten viser vi hvilken kunnskap vi har i dag både nasjonalt og internasjonalt – og hvilken kunnskap vi mangler. Vi vet at det er sammenhenger mellom foreldrekonflikt og tilpasningsvansker hos barn. Vi vet mindre om hvordan sammenhengene kan forklares, og særlig mangler vi studier som ser på effekter av samlivsbrudd på de minste barna. På områder med mangelfull kunnskap er det viktig å tydeliggjøre hva vi ikke vet.

Vi vil takke våre eksterne fagfeller førsteamanuensis Ingunn Størksen (Universitet i Stavanger) og professor Frode Thuen (Høgskolen i Bergen) for viktige kommentarer og innspill til arbeidet med rapporten.

Vi håper at vi med denne rapporten kan bidra til å rette søkelyset mot både det vi vet og det vi ikke vet når det gjelder å forebygge negative effekter for barn og unge av samlivsbrudd og konflikter. Særlig håper vi at rapporten kan stimulere til mer forskning som med større sikkerhet kan vise om mekling kan ha positiv effekt på barn og unges atferd, livskvalitet og helse. Slik kan vi vinne kunnskap som kan brukes forebyggende på et område med et stort behov for mer kunnskap.

Juni 2012
Ellinor F. Major
Divisjonsdirektør
Divisjon for psykisk helse

Innhold

1 Sammen drag	7
2 Disposisjon og bakgrunn	11
2.1 Oppdraget	11
2.2 Strukturen i rapporten	11
2.3 Norsk kontekst	11
2.4 Definisjon av foreldrekonflikt	12
2.5 Metoder for å måle foreldrekonflikt	14
2.6 Bakgrunn for og definisjon av mekling	14
2.7 Assosiasjoner og årsaksforhold	15
2.8 Et integrerende perspektiv	15
3 Metode	19
3.1 Norsk og nordisk litteratur	19
3.2 Internasjonal litteratur	19
4 Omfang	21
4.1 Omfang av foreldrekonflikt	21
4.2 Omfang av skilsmisse og samlivsbrudd	22
4.3 Omfang av mekling	23
5 Konsekvenser av foreldrekonflikt	25
5.1 Norske studier	25
5.1.1 Vitne til mild og grov foreldrevold	25
5.1.2 Generelle familierisikofaktorer og foreldreforhold	26
5.2 Nordiske studier	26
5.3 Internasjonale studier	27
5.4 Mekanismer	27
5.4.1 Kognitiv-kontekstuell teori	27
5.4.2 Hypotesen om emosjonell trygghet	27
5.4.3 Oppdragelsesstil og foreldre-barn samspill	28
5.4.4 Sosioøkonomiske forhold	28
5.5 Beskyttelses- og sårbarhetsfaktorer	28
5.5.1 Kjennetegn ved konflikten	28
5.5.2 Kjennetegn ved familien	29
5.5.3 Geografiske og kulturelle forskjeller	30
5.6 Diskusjon og oppsummering: Konsekvenser av foreldrekonflikt	30

6	Konsekvenser av samlivsbrudd	33
6.1	Forholdet mellom foreldrekonflikt og samlivsbrudd	33
6.2	Skilsmisse/separasjon	33
6.3	Familiestruktur og delt omsorg/bosted	34
6.4	Diskusjon og oppsummering: Konsekvenser av samlivsbrudd	35
7	Virkingen av mekling	37
7.1	Norske studier	37
7.2	Internasjonale studier	38
7.3	Moderatorer	39
7.3.1	Egenskaper ved meklingsprosessen	39
7.3.2	Egenskaper ved familien	40
7.4	Kan mekling bidra til å bedre barnas situasjon?	40
7.5	Diskusjon og oppsummering: Mekling	40
8	Oppsummering og konklusjon	43
	<i>Mål på sammenhenger</i>	44
	<i>Referanser</i>	45

1 Sammendrag

Bakgrunn

Endringer i familiestruktur og økt forekomst av samlivsbrudd kan føre til at flere barn og ungdom blir utsatt for konflikt mellom foreldrene. Konflikt mellom foreldrene kan føre til tilpasningsvansker hos barna. Vi vet i dag ikke nok om hvordan den norske meklingsordningen fungerer, og om den kan forbedre situasjonen for barn og ungdom. Det er derfor behov for en oppsummering av hva vi vet om negative konsekvenser av foreldrekonflikt for barn og ungdom, både når foreldrene skiller lag og når de fortsetter å leve sammen, og i hvilken grad meklingsordningen kan bidra til å hindre slike konsekvenser. En slik kunnskapsoppsummering vil dessuten gi en indikasjon på hva vi vet for lite om og dermed hvilke problemstillinger som bør være sentrale i den videre forskningen på dette området. Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir).

Metode

Norske og nordiske studier av foreldrekonflikt og meklingsordningen blir gjennomgått forholdsvis grundig i denne rapporten. Slike studier ble identifisert ved hjelp av søk i ulike bibliotekdatabaser (Medline, Scencedirect, PsychLit og PubMed) og Google Scholar. Vi har også identifisert litteratur ved å gjennomgå referanselistene til nyere rapporter og oppsummeringsartikler. De fleste studiene som omtales i rapporten, er kvantitative, men også noen relevante kvalitative studier er tatt med.

Når det gjelder ikke-nordiske studier om foreldrekonflikt og tilpasning, har vi først og fremst konsentrert oss om kunnskapsoppsummeringer og metaanalyser. Dette er på grunn av det store antallet studier internasjonalt om disse temaene.

Resultater

Det foreligger få norske og nordiske studier om konflikt mellom foreldre og om meklingsordningen. Resultatene fra studier både i og utenfor Norden tyder på at foreldrekonflikt er assosiert med høyere nivå av depresjon, angst og aggresjon, selvskadende atferd og lavere selvtillit blant barn og ungdom. Avhengig av type konsekvens er sammenhengene mellom foreldrekonflikt og de ulike utfallsmålene fra svake til middels sterke. Egenskaper ved både konflikten og barnet påvirker styrken på disse sammenhengene. I

en islandsk undersøkelse har man funnet en middels sterk sammenheng mellom verbal foreldrekonflikt og depresjon. Ikke-nordiske studier har vist at direkte fiendtlig atferd mellom foreldrene henger sterkere sammen med tilpasningsvansker hos barn enn konflikt som er mer skjult. Konflikt mellom foreldre har sannsynligvis ulik effekt på barn avhengig av barnets alder og utvikling. I tillegg kan visse faktorer, som kognitive mestringsstrategier og emosjonell regulering, gjøre noen barn mer motstandsdyktige mot foreldrekonflikt. Selv om foreldrekonflikt gjennomsnittlig ser ut til å ha en negativ effekt på barn og ungdoms tilpasning, er det viktig å huske at dette ikke gjelder i alle tilfellene: Også blant barn som opplever voldelige foreldrekonflikter, er det noen som klarer seg godt.

I Norge er det bare gjort noen få studier av effekter av meklingsordningen. I noen av disse studiene har man undersøkt endring i konfliktnivå over tid blant par som har deltatt i meklingsordningen. I en av disse studiene ble det vist at konfliktnivået var uendret og lavt eller noe redusert åtte måneder etter meklingsordningen hos 70 % av foreldrene. I en annen norsk studie fant man at konfliktnivået gjennomsnittlig var gått noe ned ett år etter meklingsordningen. Andre har sett på i hvilken grad meklingsordningen fører til avtale mellom foreldrene. I en studie fant man at 75 % av foreldrene hadde kommet fram til en avtale i løpet av meklingsordningen. Studien har imidlertid slike design at det er vanskelig å si noe sikkert om virkningene av meklingsordningen.

En studie fra USA, der personer ble tilfeldig fordelt til meklingsordningen eller en kontrollbetingelse, viste at meklingsordningen kunne ha positive langtidskonsekvenser som for eksempel redusert konflikt og økt kontakt mellom foreldrene.

Diskusjon

Norske studier og studier fra andre land er forholdsvis samstemte i sine resultater angående sammenhenger mellom foreldrekonflikt og tilpasningsvansker hos barn. Det ser ut til at åpne konflikter mellom foreldrene kan ha en rekke negative konsekvenser for barn. Foreldrekonflikt kan virke negativt på barn gjennom ulike mekanismer som for eksempel redusert evne til ivaretagelse av barnet, forhøyet fysiologisk aktivitet hos barnet og ved at barnet tar på seg skyld for forelderens konflikt.

Norske studier viser at samlivsbrudd henger sammen med tilpasningsvansker hos barn og ungdom, men studienes design gjør det vanskelig å vite hvorvidt det er snakk om årsakssammenhenger eller ikke. Konflikt mellom foreldre kan kanskje forklare mye av sammenhengen mellom samlivsbrudd og psykiske problemer hos barn og ungdom, men her trengs det mer forskning - spesielt fra Norge. Særlig er det mangel på studier av effekter av samlivsbrudd på de *minste* barna, og på hvilke konsekvenser det har for barn (i alle aldre) at foreldrene velger delt bosted for barna.

Mekling er et virkemiddel som brukes for å løse omsorgsfordeling og lage samværsavtaler når foreldre med felles barn under 16 år velger å gå fra hverandre. Norge er det eneste landet hvor mekling

i disse tilfellene er obligatorisk. Det er kun gjort noen få studier av virkningen av mekling i Norge og i andre land. Siden man ikke har sammenliknet par som har deltatt i mekling med par som ikke har deltatt i mekling, er det vanskelig å trekke konklusjoner om effekten av mekling ut i fra norske studier. Det er også vanskelig å trekke konklusjoner om norske forhold fra internasjonale studier fordi meklingsprosessene kan være svært forskjellig fra land til land.

Flere av de som har studert mekling, peker på at man trenger mer kunnskap om hvordan man kan hjelpe par med svært høyt konfliktnivå. Det er også behov for studier av meklingsens effekt på barns tilpasning og barns deltagelse i mekling.

Konklusjon

Funn fra norsk og internasjonal forskning tyder på at man kan forebygge problemer hos barn dersom man klarer å hjelpe foreldre til å unngå et høyt konfliktnivå. Negative effekter av samlivsbrudd for barn vil trolig også reduseres dersom foreldrene unngår store konflikter ved slike brudd. Norsk og internasjonal forskning kan ikke gi sikkert svar på om mekling i norsk kontekst bidrar til at barn opplever færre negative konsekvenser av foreldrenes skilsmisse.

I denne rapporten pekes det på flere områder der det er behov for nye studier. Det er blant annet behov for forskning på disse områdene:

- Studier som ser på hvordan det går med barn og ungdom i Norge som opplever samlivsbrudd og delt bosted, som i dag rammer flere enn tidligere. Spesielt viktig er det å kontrollere for foreldrekonflikt for å kunne se på både isolerte og sammensatte effekter.
- Studier av hvordan det går med barna i familier der foreldrene ikke går fra hverandre, men fortsetter å leve sammen trass i et høyt konfliktnivå, det vil si effekter av konflikt i intakte parforhold.
- Kroppslige og fysiologiske effekter av foreldrekonflikt for å lære mer om noen av de mekanismene som kan ligge bak forholdet mellom foreldrekonflikt og tilpasningsvansker for barn og ungdommer.
- Effekter av foreldrekonflikt på de minste barna (de under fem år), og spesielt om det er forskjeller mellom ulike utviklingsstadier (for eksempel barn versus ungdommer). Slik kunnskap er viktig med tanke på å vite mer om når man bør sette inn tiltak.
- Effektstudier ("efficacy" studies) som med større sikkerhet viser om mekling kan ha en positiv effekt på barns atferd, livskvalitet og helse.
- Betydningen av relasjonen mellom mekler og foreldre og hva som bidrar til et godt samarbeidsklima, dette for å få vite mer om for hvem, hvorfor og hvordan mekling fungerer.
- Hvordan meklingen kan føre til gode løsninger for familier med høyt konfliktnivå for å forebygge tilpasningsvansker for barn. I tillegg trengs det mer kunnskap om barnas rolle, og hvordan barna kan bli hørt på best mulig måte i meklingsprosessen.

2 Disposisjon og bakgrunn

2.1 Oppdraget

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), og er en oppsummering av hva vi i dag vet om (i) negative konsekvenser av foreldrekonflikt for barn og ungdom både når foreldrene skiller lag og når de fortsetter å leve sammen, og (ii) i hvilken grad mekling kan bidra til å beskytte barn mot negative konsekvenser av konflikt og brudd mellom foreldrene. Det er flere måter man kan beskytte barn mot negative konsekvenser på enn ved mekling¹, men i denne rapporten har oppdraget vært å se på mekling. Det er særlig behov for en kunnskapsoppsummering av norsk og nordisk forskning som kan tydeliggjøre hva vi vet for lite om og dermed hvilke problemstillinger som bør være sentrale i den videre forskningen. Den vil også kunne vise om kunnskapsgrunnlaget for den meklingen som foregår i dag, er godt nok.

2.2 Strukturen i rapporten

Innledningsvis gjør vi rede for aspekter ved den norske konteksten som er relevant for foreldrekonflikt og mekling. Vi definerer så hva som menes med foreldrekonflikt og mekling og hvordan foreldrekonflikt måles i ulike studier, både nasjonalt og internasjonalt. Videre gir vi en beskrivelse av metodiske aspekter som assosiasjoner og årsaksforhold, og hvordan familiekonflikt henger sammen med andre variabler. Deretter gjør vi rede for hvordan vi har funnet fram til relevant forskning og hvordan vi har valgt ut hvilke studier som skal omtales i denne rapporten. I den neste delen gjøres det først rede for omfanget av foreldrekonflikt og samlivsbrudd, og hvor mange barn og ungdommer som antas å oppleve dette både nasjonalt og internasjonalt. I

¹ Det finnes flere tiltak rettet mot barn og foreldre etter samlivsbrudd og konflikt. Eksempler på tiltak som tilbys her i landet er prosjektene PIS (www.pis.no) og Bambi (www.uis.no/bambi), for henholdsvis skolebarn og barnehagebarn som opplever samlivsbrudd. Det finnes også veiledningsprogram for foreldre som ikke bor sammen. Barne-, ungdoms- familiedirektoratet tilbyr et program som heter Fortsatt Foreldre.

denne delen gjøres det også rede for omfanget av mekling.

Rapporten er deretter tredelt. Den første delen omhandler foreldrekonflikt og konsekvenser for barn og ungdom. Vi sammenfatter deretter norske studier, nordiske studier og studier fra andre land om sammenhengen mellom foreldrekonflikt og ulike negative konsekvenser slik konflikt kan ha for barn og ungdom. Her gjennomgår vi også mulige forklaringer på sammenhengen mellom foreldrekonflikt og fysiske og psykiske helseplager blant barn og ungdom. Denne forskningen dreier seg blant annet om å identifisere viktige mellomliggende variabler (såkalte mediatorer) eller mekanismer som kan forklare sammenhengen mellom foreldrekonflikt og konsekvenser. Vi ser også på beskyttelses- og sårbarhetsfaktorer (moderatorer), det vil si faktorer (som kjønn, alder og egenskaper ved konflikten) som kan ha noe å si for styrken på sammenhengen mellom foreldrekonflikt og konsekvenser.

I den andre delen av rapporten blir det først gjort rede for forholdet mellom foreldrekonflikt og samlivsbrudd. Deretter presenteres norske studier om samlivsbrudd og relaterte faktorer (familiestruktur og delt omsorg).

I den tredje delen gjøres det først rede for studier som omhandler hvordan mekling virker på foreldre og barn, først i norsk kontekst og deretter internasjonalt. Her gjennomgår vi også mulige moderatorer (som egenskaper ved konflikten eller meklingsprosessen) som kan tenkes å ha konsekvenser for virkningene av meklingen. Deretter diskuteres det hvordan kunnskapen som finnes på disse tre områdene (foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling) kan brukes til å fremme god tilpasning hos barn og ungdom i Norge. Rapporten avsluttes med oppsummering og konklusjon.

2.3 Norsk kontekst

De mange samlivsbruddene og den økende andelen familier med deltidsforeldre er ett av trekkene ved det moderne samfunnet i den vestlige verden [1]. Hvordan man velger å leve sammen (ekteskap versus samboerskap) og hvordan man løser samlivsbrudd, kan variere fra land til land og fra kultur til kultur.

Norge har godt utbygde velferdsordninger som skal sikre innbyggerne sosiale ytelser og velferdsgoder innenfor helse og utdanning. Det blir lagt vekt på at menn og kvinner skal ha like rettigheter og muligheter, noe som gjør at norske kvinner deltar i arbeidslivet i større grad enn kvinner i de fleste andre land [2]. Dette kan blant annet gi større økonomisk handlegfrihet for kvinner, noe som kan gjøre at det blir lettere for kvinner å velge å gå ut av et parforhold. Fordi Norge og de øvrige nordiske landene skiller seg ut i forhold til andre land, er det nødvendig å se på konsekvenser av samlivsbrudd og effekter av mekling i en norsk og nordisk kontekst.

I Norge har det, siden slutten av 1980-tallet, vært en betydelig økning i antall barn som bor med én forelder [3]. Samtidig velger stadig flere foreldre delt bosted for barna etter samlivsbrudd [4]. Delt omsorg innebærer at både mor og far formelt sett er bostedsforeldre, og at barna vanligvis bor en uke hos mor og en uke hos far.

Domstolene skal som hovedregel bestemme at barnet skal ha fast bosted hos en av foreldrene. Rettslig sett er dette et strengt krav, som må vurderes konkret i den enkelte sak. Hvis det foreligger særlige grunner og delt bosted vurderes å være til barnets beste, kan domstolene likevel bestemme at barnet skal ha delt bosted. Tidligere kunne ikke retten idømme en slik omsorgsordning, men fra 1. juli 2010 ble loven endret for å åpne opp for dette. Hvis domstolene er i tvil om delt bosted vil være til barnets beste, skal det ikke idømmes delt bosted.

2.4 Definisjon av foreldrekonflikt

Det ser ikke ut til å være konsensus om hva foreldrekonflikt er. Det er et problem at studier om foreldrekonflikt bruker alt fra brede definisjoner, som inkluderer hverdagslige og godartede meningsforskjeller mellom foreldrene, til konflikter som kun dreier seg om vold [5]. I tillegg måles foreldrekonflikt i enkelte studier på en kontinuerlig skala, mens andre bruker dikotome variabler. Mange definerer eller spesifiserer ikke hva som egentlig menes med foreldrekonflikt. I enkelte studier blir barn og ungdom spurt generelt om de har opplevd foreldrekonflikt, mens de i andre studier blir spurt mer presist om de har opplevd ulike spesifikke former for foreldrekonflikt (som vold eller ikke vold) [6].

Det er foreslått at foreldrekonflikt kan beskrives langs seks ulike dimensjoner: hyppighet, hvor kroniske de er, uttrykk, intensitet, innhold og i hvilken grad de blir løst [7-9]. Virkningene på barna av konflikter mellom foreldrene er avhengig av hvor på disse dimensjonene konfliktene plasseres [10,11]. I tillegg til

å benytte disse inndelingene, vil vi i denne rapporten skjelne mellom foreldrekonflikt som skjer 1) innenfor og 2) utenfor et intakt parforhold. Foreldrekonflikt utenfor et intakt parforhold er for eksempel konflikt i forbindelse med et forhold som er i ferd med å avsluttes eller allerede er avsluttet, det vil si i forbindelse med samlivsbrudd. Videre kan man dele inn foreldrekonflikter i forbindelse med et samlivsbrudd i tiden før bruddet, under bruddet og etter bruddet.

Tabell 1: Utvalgte skalaer brukt for å måle foreldrekonflikt/samarbeid i kvantitative nordiske studier om konsekvenser for barn

Studier	Måleinstrument for foreldrekonflikt	Svar kategorier	Metode
Mossige & Stefansen (2007) ²⁰ Huang & Mossige (2011) ²¹	En bearbejdet versjon av "Conflict Tactics Scale" (CTS)(Straus, 1979 ¹⁴ ; Straus et al., 1996 ¹⁵), som originalt ble utviklet for å måle forekomsten av konflikt og vold i parforhold. "Har du sett eller hørt at din mor/far er blitt utsatt for noe av dette hjemme?" etterfølges av en liste med tolv handlinger innenfor tre ulike kategorier: Verbale krenkelser (utskjelling, ydmykelse/håning, truet med vold); Milde fysiske krenkelser (dyttet/ristet, lugget/kløpet, slått med flat hånd) og: Grove fysiske krenkelser (slått med knyttneve, slått med gjenstand, fått bank/juling, utsatt for noe annet voldelig).	For hver av handlingene blir deltagerne bedt om å krysse av for om de hadde sett eller hørt mor/far bli utsatt for disse hendelsene i løpet de siste 12 månedene, eller tidligere. I tillegg blir de spurt om antall ganger de hadde sett eller hørt krenkelsen, samt hvem utøveren av krenkelsen var. I tillegg ble ungdommene bedt om å beskrive episoden nærmere.	7033 avgangselever ved 67 norske videregående skoler svarte på spørreskjema
Ellonen et al. (2011) ²²	En bearbejdet versjon av "Conflict Tactics Scale" (CTS)(Straus, 1979 ¹⁴ ; Straus et al., 1996) ¹⁵ . Se over.	Ja/Nei	5762 finske og 3943 danske ungdommer svarte på spørreskjema
Gunnlaugsson et al. (2011) ¹⁷	To enkeltspørsmål om hvorvidt ungdommen har vært vitne til: a) alvorlig verbal krangling mellom foreldrene, og b) fysisk vold der en av foreldrene var involvert	"Nei"; "Ja, i løpet av de siste 30 dagene"; "Ja, mindre enn 12 måneder siden"; "Ja, mer enn 12 måneder siden"	3500 islandske 14-15 åringer svarte på spørreskjema
Asgeirsdóttir et al. (2011) ¹⁸	To enkeltspørsmål om hvorvidt ungdommen har vitnet a) alvorlig verbal krangling mellom foreldrene, og b) fysisk vold der en av foreldrene var involvert	Ja/Nei	9000 islandske 16-19 åringer svarte på spørreskjema
Helweg-Larsen et al. (2011) ¹⁹	Ett spørsmål om hvorvidt ungdommen har vært vitne til fysisk vold mot mor i hjemmet	Ja/Nei	6009 danske 9-klassinger svarte på spørreskjema
Frøjd et al. (2009) ⁶⁰	Ett spørsmål om hvorvidt en hendelse har forekommet i løpet av de siste 12 månedene: "Foreldrene mine har kranglet mer med hverandre enn tidligere" fra "Life Events Checklist" (LEC).	Ja/Nei	3242 finske ungdommer svarte på spørreskjema
Kjøbli & Hagen (2009) ¹⁰⁰	Dyadic Adjustment Scale (Spanier, 1976) ¹⁰¹ som måler foreldrefreehøhet i tillegg til observasjoner av foreldresamarbeid og -kommunikasjon		136 barn mellom 4 og 12 år som ble observert, begge foreldrene ble observert og mor svarte på spørreskjema

2.5 Metoder for å måle foreldrekonflikt

Det finnes flere ulike metoder for å måle konflikt mellom foreldre. Den vanligste er kvantitative spørreskjemaundersøkelser hvor enten foreldrene eller barna, eller begge, besvarer spørsmål om konflikt mellom foreldrene. Det finnes også studier som bruker registerdata til å få informasjon om skilsmisse-, samlivsbrudd og omsorgsfordeling. Spørreskjemaundersøkelser har brukt ulike instrumenter for å måle foreldrekonflikt. Flere internasjonale studier bruker validerte skalaer som "The O'Leary-Porter Scale" [12,13]. Denne skalaen består av 10 spørsmål som omhandler både uenigheter (for eksempel konflikt om disiplin og partnerens vaner) og åpen konfliktstil (verbal og fysisk aggresjon), og inkluderer spørsmål som "Hvor ofte klager du på ektefellen/partneren din foran barnet?" og "Hvor ofte viser du og din ektefelle/partner verbal fiendtlighet foran barnet?". En annen skala som ofte blir brukt er "The Conflict Tactics Scale" (CTS) [14,15], som ble utviklet for å måle forekomsten av konflikt og vold i parforhold. Denne skalaen består av 18 spørsmål som omhandler ulike typer parkonflikter man har opplevd de siste 6 månedene. Det finnes i tillegg en rekke andre skalaer enn dem som er nevnt her. The Children's Perception of Interparental Conflict Scale" (CPIC) [16] er en skala som er utviklet spesifikt for å måle foreldrekonflikt sett fra barnas perspektiv. Denne skalaen inneholder tre subskalaer som omhandler opplevelse av destruktiv foreldrekonflikt, trusselen barnet opplever og selvbebreidelse med totalt 51 spørsmål. I tillegg til kvantitative spørreskjemaundersøkelser, er det blitt utført kvalitative undersøkelser og observasjonsstudier som ser på foreldrekonflikt og barns tilpasning.

I nordiske studier er det brukt mindre kjente og validerte mål enn i studier fra andre land. Tabell 1 gir en oversikt over hvordan foreldrekonflikt er målt i norske og nordiske studier. Et par islandske studier har målt foreldrekonflikt ved å spørre ungdommer om de har vært vitne til a) alvorlig verbal krangling mellom foreldrene, og/eller b) fysisk vold der en av foreldrene var involvert [17,18]. I en av studiene benyttet man to svarkategorier ("Nei"/"Ja") [18], mens den andre opererte med flere svarkategorier ("Nei"; "Ja, i løpet av de siste 30 dagene"; "Ja, mindre enn 12 måneder siden"; "Ja, mer enn 12 måneder siden") [17]. I disse islandske studiene er det også inkludert spørsmål om ungdommene selv har vært utsatt for alvorlig verbal krangling eller fysisk vold hjemme. I den ene studien blir både det å være utsatt for vold og det å være vitne til vold slått sammen til et mer generelt mål på konflikt i familien [18]. På lignende vis har man i en dansk studie målt ungdommens eksponering for vold mot mor ved å stille et spørsmål om fysisk vold mot mor i hjemmet

[19]. Hverken i de islandske eller i den danske studien ble det spurt om hvem som utførte den fysiske volden. Man målte heller ikke alvorlighetsgrad.

I nordiske studier der man ser på konsekvenser for barn, blir ofte familiekonflikt målt ved at en stiller bare ett eller to spørsmål om foreldrekonflikt. Vi har funnet to unntak. Det første er en norsk undersøkelse der en har benyttet en bearbeidet versjon av CTS [20,21]. I denne versjonen har spørsmålene blitt omformulert fra å handle om direkte eksponering for ulike typer konfliktfylte hendelser til spørsmål om å ha sett eller hørt slike voldelige krenkelser rettet mot mor og far (separate spørsmål). Spørsmålet: "Har du sett eller hørt at din mor/far er blitt utsatt for noe av dette hjemme?" etterfølges av en liste med tolv handlinger innenfor tre ulike kategorier: Verbale krenkelser (utskjelling, ydmykelse/håning, truet med vold); milde fysiske krenkelser (dyttet/ristet, lugget/kløpet, slått med flat hånd); grove fysiske krenkelser (slått med knyttneve, slått med gjenstand, fått bank/juling, utsatt for noe annet voldelig). For hver av handlingene blir deltagerne bedt om å krysse av for om de har sett eller hørt mor/far bli utsatt for disse hendelsene i løpet de siste 12 månedene, eller tidligere. I tillegg blir de spurt om antall ganger de har sett eller hørt krenkelsen, samt hvem som begikk krenkelsen. Dessuten ble ungdommene bedt om å beskrive episoden nærmere. I en finsk studie [22] benyttet den samme skalaen, men med bare to svaralternativ ("Nei"/"Ja"). Det andre unntaket er den norske Mor og Barn studien (MoBa) som benytter seg av "The Relationship Satisfaction Scale" (RS) [23,24] som inkluderer ti spørsmål som fanger opp både positive (tilfredshet og enighet) og negative faktorer (uenighet og konflikt) i foreldreforholdet.

Det er altså stor variasjon i hvordan man måler konflikt. Det ser ut til at det oftere brukes validerte skalaer med flere spørsmål i internasjonale studier, mens det i de norske og nordiske studiene oftere brukes enkeltspørsmål om konflikt. I tillegg har man i mange nordiske studier slått sammen ulike negative familiefaktorer slik at det er vanskelig å skille ut enkeltaspekter som konflikt mellom foreldre.

2.6 Bakgrunn for og definisjon av mekling

Mekling mellom par som vil gå fra hverandre ble utviklet på 1970-tallet [25]. Dette skjedde som følge av økningen i antallet samlivsbrudd. Mekling ble først innført i USA, deretter i en rekke andre land. Det begynte som det man kaller 'strukturell mekling', som var en tilnærming inspirert av metoder fra arbeidslivet. Målet med meklingen var å redusere konflikten gjennom forhandlinger om økonomi, deling

av felleseie, foreldreansvar og omsorg for barna. I Norge ble det i starten omtalt som ekteskapsmekling med et fokus på å forebygge selve skilsmisken. Dette fungerte imidlertid dårlig, og etter moderniseringen av ekteskapsloven i 1993 ble det etablert en ny ordning hvor fokuset var på samarbeid om barna. Dette ble kalt foreldremekling [25]. Mekling er i dag et virkemiddel som brukes for å løse omsorgsfordeling og lage samværsavtaler når foreldre med felles barn under 16 år velger å gå fra hverandre. Tanken bak meklingen er at en nøytral tredjepart skal hjelpe parter som er i konflikt med å finne løsninger som ivaretar både foreldrenes og barnas interesser [26]. Meklerens overordnede oppgave er å bruke relevante virkemidler for å legge til rette for samtaleprosessen mellom foreldrene og holde et beslutningsorientert fokus på konflikten [27].

Det er ulike definisjoner på mekling avhengig av blant annet faglig ståsted og orientering både innenfor praksis og forskning [27]. Tjersland og Gulbrandsen [27] har laget en definisjon som søker å favne utviklingen som har vært innenfor meklingsfeltet, og som dekker både par som er i konflikt og de som ikke er det. De definerer mekling som *“en samarbeidsorientert prosess med separerende (separerte) foreldre assistert av en hjelper som tilstreber upartiskhet, og der alle avgjørelser ligger hos foreldrene”* [27 s. 697].

I dag er Norge det eneste landet hvor mekling er obligatorisk. Mekling skal gjennomføres ved samlivsbrudd for alle foreldre med barn under 16 år [3]. Foreldremeklingen er en gratis offentlig ordning hvor man bruker sertifiserte meklere. I andre land har meklingen hovedsaklig vært i vekst innenfor privat sektor og blir markedsført som et alternativ til tradisjonell advokat-håndtering av skilsmisser. I andre land betaler foreldrene for mekling.

2.7 Assosiasjoner og årsaksforhold

De fleste studiene vi gjennomgår i denne rapporten er tverrsnittstudier, altså studier der det gjennomføres datainnsamling på bare ett tidspunkt. Noen studier er longitudinelle, det vil si at det er gjort målinger på flere tidspunkt. Longitudinelle studier gir noe bedre holdepunkter enn tverrsnittstudier når en skal belyse kausalitet (årsaks-virknings-forhold). Selv ikke på grunnlag av longitudinelle studier kan man imidlertid si noe sikkert om årsaksforholdet mellom konflikt og barns tilpasning. Når det gjelder miljømessige faktorer, har barna ofte den samme miljømessige konteksten (for eksempel familiestruktur, og oppdragelsesmiljø) som foreldrene, og denne konteksten kan være et resultat av karakteristika ved foreldrene (for eksempel utdanning, økonomi, og personlighet) som igjen

henger sammen med foreldrekonflikt og samlivsbrudd. Samlivsbrudd og vold mellom foreldre har blitt funnet å være assosiert med omsorgssvikt og overgrep [20,29]. En har dessuten funnet at ikke-kjernefamilier har en tendens til å ha mer problemer med psykisk helse enn det intakte familier har, og disse problemene kan være assosiert med både foreldrekonflikt og tilpasningsproblemer hos barna [30,31].

Gener kan predisponere individer til å utvikle spesifikke trekk (personlighetstrekk og atferdsmønstre) som har sammenheng både med risikoen for skilsmisse og for eksempel atferdsproblemer hos barna [28]. Disse trekkene kan være like hos foreldre og barn og dermed forklare assosiasjonen mellom foreldres konflikt eller skilsmisse og barns tilpasningsvansker. Derfor er det viktig å kontrollere for personlighet og andre karakteristika når man skal trekke kausale slutninger om forholdet mellom familiefaktorer som foreldrekonflikt, skilsmisse og typer familiestrukturer, og barns tilpasning [28]. Man kan også utføre studier som inkluderer genetiske årsaksmodeller. Det er de siste årene utført flere studier som ser på genetiske faktorer, og disse tyder på at både genetiske og miljømessige faktorer bidrar til å forklare sammenhengen mellom foreldrekonflikt/skilsmisse og barns tilpasningsvansker. For eksempel rapporterte D’Onofrio et al. [32] fra en australsk tvillingstudie at skilsmisse predikerte tidlig seksuell debut, skoleproblemer og internaliserende vansker etter at miljømessig og genetisk seleksjon var kontrollert for, mens assosiasjonen mellom skilsmisse og rusmiddelbruk kunne forklares av seleksjon.

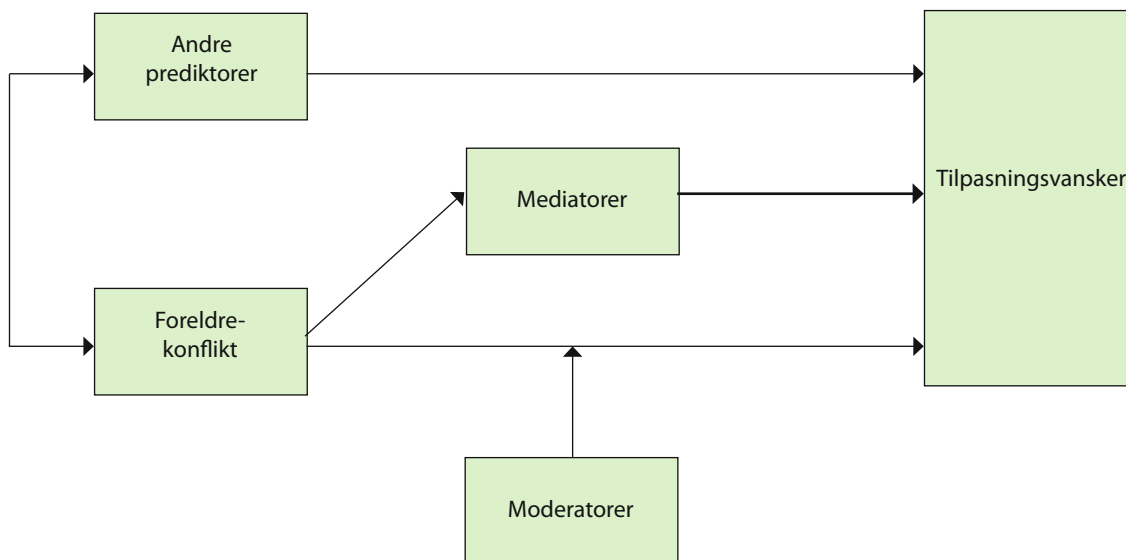
Det er først og fremst når en bruker eksperimentelle design med randomisering man kan si noe sikkert om årsaksforhold. Det er imidlertid uetisk å benytte eksperimentelle design hvor barn tilfeldig blir utsatt for langvarig konflikt mellom foreldrene. Eksperimentelle laboratoriestudier med barn som blir eksponert for kortvarig konflikt mellom voksne, for eksempel ved bruk av video, har derimot blitt utført. Her har en blant annet sett på fysiologiske reaksjoner som oppstår når barn har være vitne til konflikt mellom foreldrene [f.eks. 33,34]. I praksis må en forsøke å belyse spørsmålet om kausalitet ved å se på evidens fra undersøkelser med ulike design.

2.8 Et integrerende perspektiv

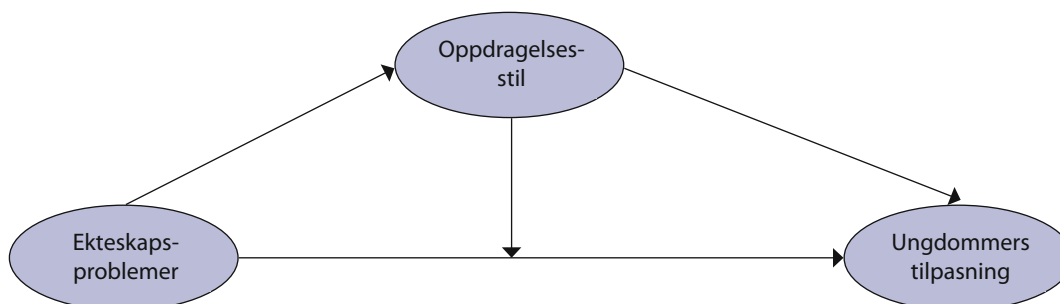
Det finnes ulike modeller som kan illustrere hvordan ulike faktorer og prosesser virker inn på barns atferd, helse og livskvalitet som vist i figurene 1-3. Figur 1 viser de ulike relasjonene som kan eksistere mellom ulike grupper av variabler og barns problemer. Virkningene kan være direkte, eller de kan gå via

mellomliggende variabler (mediatorer). Styrken på sammenhengene kan variere avhengig av nivået på andre faktorer (moderatorer), og det vil ofte eksistere en lang rekke andre faktorer som også virker direkte inn på utfallsvariablene (andre prediktorer). I figuren går retningen på sammenhengene bare en vei. I det virkelige liv kan selvsagt problemer som oppstår hos barnet i en familie virke tilbake på foreldrenes atferd og forholdet mellom foreldrene. Figur 2 viser

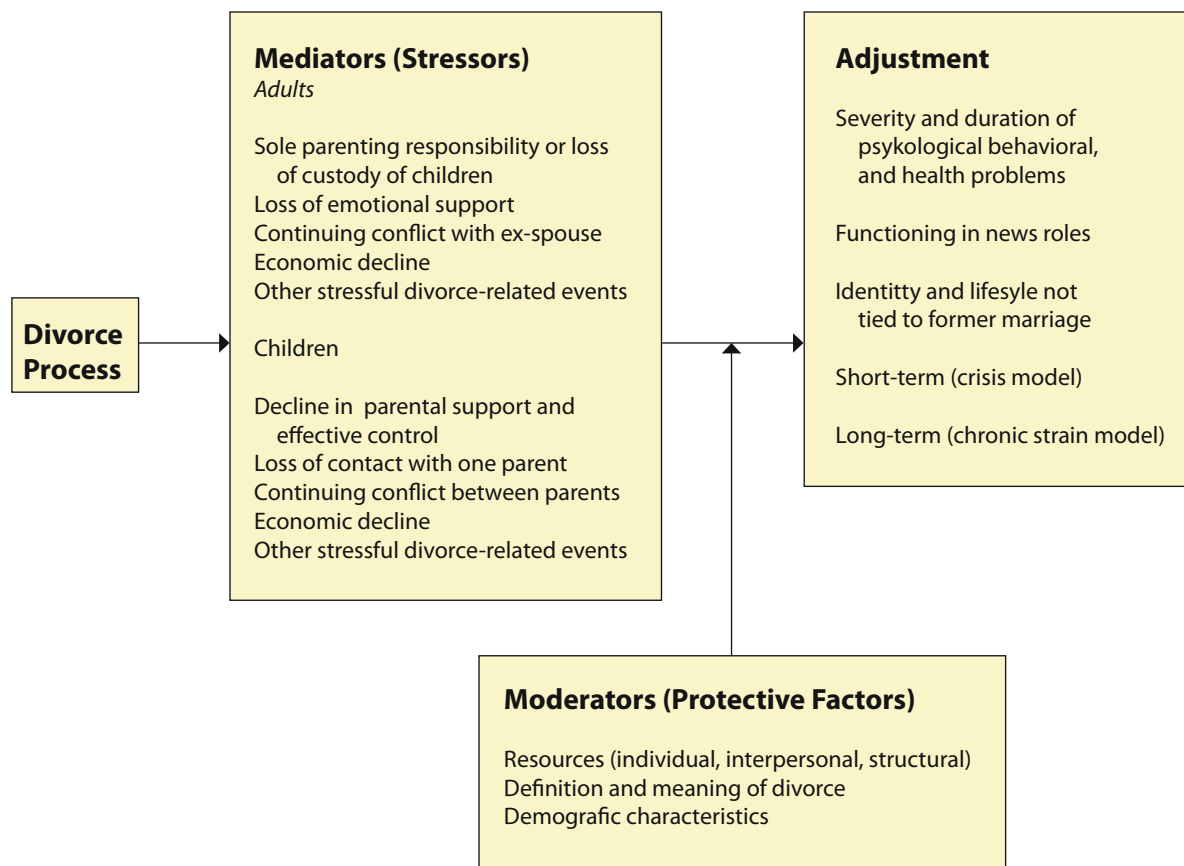
et eksempel på hvordan en faktor (oppdragelsesstil) kan virke inn på forholdet mellom foreldrekonflikt og tilpasning hos ungdom, både som mediator og moderator. Figur 3 viser et mer komplekst bilde på hvordan skilsmisse henger sammen med en rekke ulike stressfaktorer, som igjen påvirker barn og ungdommers tilpasning, og hvordan beskyttende faktorer spiller inn.

Figur 1: Figurskisse av faktorer og prosesser som kan virke i assosiasjonen mellom foreldrekonflikt og tilpasningsvansker hos barn og unge

Figur 2: Analytisk modell av medierende/modererende effekter av ekteskapskonflikt, oppdragelsesstil, og ungdommers tilpasning. Tilpasset fra Cui og Conger (2008)⁶⁸

Figur 3: Samspill mellom skilsmisse og tilpasning. Av Amato [35]

3.1 Norsk og nordisk litteratur

Norske og nordiske studier ble identifisert ved hjelp av søk i ulike bibliotekdatabaser (Medline, Sciencedirect, PsychLit, og PubMed) og Google Scholar. Et søk på *"parental conflict"*, *"interparental conflict"*, *"marital conflict"*, *"marital violence"*, *"parent-parent conflict"* eller *"interparental violence"* og navnet på de ulike skandinaviske landene (Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige) ga åtte treff i PubMed. En svensk oppsummering av studier om nordiske ungdommers psykiske helse er også brukt for å identifisere aktuelle nordiske studier [36].

Et søk i Pubmed på søkeordene om foreldre-konflikt og -vold og kun "Norway", ga bare ett treff [37]. På grunn av det begrensede antallet norske studier som direkte omhandlet konsekvenser av foreldre-konflikt, ville vi dekke et noe videre felt ved å se på tilgrensende områder som konsekvenser av skilsmisse/separasjon, familiestruktur og delt omsorg. Utvidelse av søket til å også inkludere *"parental divorce"*, *"family structure"* og *"joint custody"* ga 29 treff. I mange av treffene var foreldres skilsmisse brukt som kontrollvariabel. I tillegg ble tilsvarende norske søkeord (*"foreldrekonflikt"*, *"konflikt mellom foreldre"*, *"vold mellom foreldre"*, *"skilsmisse"*, *"separasjon"*) brukt for å finne artikler på norsk. Referanselistene til artiklene og rapportene ble gjennomgått for å finne flere relevante studier.

Søk på *"Skilsmisse og mekling"* i Google Scholar ga 56 treff og søk på *"foreldremekling"* ga 10 treff. Vi fant tre norske rapporter om virkningen av mekling [38-40], samt to kvalitative undersøkelser [3,41]. Vi fant også en oversiktsartikkel om effekter ved mekling i ulike land skrevet på norsk [42]. Siden det bare foreligger et begrenset antall norske og nordiske studier om foreldrekonflikter og mekling, blir disse gjennomgått forholdsvis grundig.

3.2 Internasjonal litteratur

Siden det finnes svært mange studier fra andre land (hovedsaklige nordamerikanske) om foreldrekonflikt og barns tilpasning, har vi konsentrert oss mest om kunnskapsoppsummeringer og metaanalyser når vi

omtaler ikke-nordisk forskning i denne rapporten. I kunnskapsoppsummeringer gjennomgås et stort antall empiriske studier på nøye definerte områder. Metaanalyser kan gjennomføres dersom mange studier har undersøkt en og samme sammenheng, slik at det gir mening å oppsummere resultatene i form av tall som viser gjennomsnittlige resultat og spredning i resultater. I en metaanalyse kan man for eksempel vise hvor sterk sammenhengen mellom foreldrekonflikt og barns tilpasningsvansker er dersom studiene har operasjonalisert begrepene på en tilstrekkelig sammenfallende måte. Selv om vi i gjennomgangen av internasjonal forskning har lagt hovedvekten på kunnskapsoppsummeringer og metaanalyser, har vi i noen tilfeller beskrevet resultater fra enkeltstudier. Dette for å vise eksempler på hva slags typer forskning vi bygger på. Enkeltstudier fra forskningen utenom de nordiske land blir likevel bare unntaksvis presentert i denne rapporten.

Et søk på studier som inneholdt enten *"parental conflict"*, *"interparental conflict"*, *"marital conflict"*, *"marital violence"*, *"parent-parent conflict"* eller *"interparental violence"* ga et treff på 727 enkeltstudier, og 64 kunnskapsoppsummeringer og metaanalyser i databasen PubMed. Da vi kombinerte dette søket med *"child"* eller *"adolescent"* og *"adjustment"*, *"mental health"* og *"stress"* fikk vi et treff på 199 enkeltstudier og 29 kunnskapsoppsummeringer og metaanalyser. Da vi la til *"parental divorce"* til det første søket, fikk vi et treff på 1000 enkeltstudier og 72 kunnskapsoppsummeringer og metaanalyser. Da vi kombinerte dette søket med *"child"* eller *"adolescent"* og *"adjustment"* og *"mental health"* fikk vi et treff på 329 enkeltstudier og 30 kunnskapsoppsummeringer og metaanalyser. Disse kunnskapsoppsummeringene og metaanalysene ble gjennomgått for å finne de som var mest relevante.

For å finne studier om mekling, utførte vi et søk på studier som inneholdt enten *"divorce mediation"*, *"child custody mediation"*, *"parental mediation"* eller *"family mediation"* som ga treff på 33 enkeltstudier og 5 kunnskapsoppsummeringer. Bare få av disse handlet om mekling ved samlivsbrudd. Vi endte opp med en kunnskapsoppsummering [43] og en relevant RCT-studie av Emery [44,45] i tillegg til den tidligere nevnte oversiktsartikkelen om effekter av mekling [42].

4 Omfang

4.1 Omfang av foreldrekonflikt

Tall fra Helse- og levekårsundersøkelsen 2005 fra SSB [46] indikerer at totalt 8 % av barna mellom 6 og 15 år bor i husholdninger der foreldrene er i konflikt med hverandre (Se tabell 2). Foreldre i konflikt betyr i denne sammenhengen personer som er i et parforhold som har vart i mer enn 6 måneder, som er 20 år eller eldre og som har angitt at de er helt enige eller enige i påstanden om at "min partner og jeg har problemer i parforholdet".

Tabell 2: Konflikt i det voksne parforholdet i hushold med barn i 2005, etter kjønn og alder.

Bor i hus der det er konflikter i det voksne parforholdet	Antall	Prosent
Gutter		
6-9 år	450	8
10-12 år	310	8
13-15 år	353	8
Totalt	1113	8
Jenter		
6-9 år	399	5
10-12 år	336	10
13-15 år	316	8
Totalt	1051	7
Begge kjønn		
6-9 år	849	7
10-12 år	649	9
13-15 år	669	8
Totalt	2164	8

* Fra SSB Helse- og levekårsundersøkelsene 2005

Når det gjelder foreldrekonflikt av voldelig type, oppgir 10 % av et landsrepresentativt utvalg av avgangselever i videregående skoler (n = 6537) at de har vært vitne til mild eller grov vold mot mor eller far i hjemmet en gang i løpet av oppveksten [20]. Videre oppgir 7 % at de har vært vitne til minst ett tilfelle av partnervold mot mor, mens andelen som hadde vært vitne til vold mot far var mindre (2,2 %). I videre kvalitative beskriv-

elser fra noen av ungdommene² i det samme utvalget omhandlet volden mot far i omtrent 2/3 av tilfellene milde hendelser og/eller engangshendelser som ørefik, slag med flat hånd og utskjelling, mens omtrent 1/3 av tilfellene omhandlet grovere og/eller gjentatte voldshandlinger som bruk av kniv eller slag som førte til behandlingstrengende skader. Når det gjelder vold mot mor, rapporterte ungdommene³ at halvparten av hendelsene omhandlet milde voldshandlinger som ofte bare forekom én gang som dytting, trusler, lugging og slag med flat hånd, mens resten omhandlet grove voldshandlinger som ofte var gjentakende som kveling, sparking, juling og knivbruk. Mossige og Stefansen [20] anslår at minst 2 % av ungdommene har vært vitne til grov partnervold mot moren. Prosentene som blir oppgitt i studien til Mossige og Stefansen [20] er nokså like det som har vært vist i andre nordiske studier. En islandsk undersøkelse med omtrent 3500 ungdommer rapporterte at 22 % hadde vært vitne til alvorlig verbal krangling og 7 % hadde vært vitne til fysisk vold mellom foreldrene [17]. Både norske tall og de islandske tallene er lavere enn det som er vist i nordamerikanske studier, men er i samsvar med andre nordiske studier [17].

I et landsomfattende representativt utvalg av finske (n = 5762) og danske (n = 3943) niendeklassinger fant man et lignende mønster [22]. En større andel rapporterte at de hadde sett eller hørt psykisk vold mot mor (21 % blant finske og 41 % blant danske ungdommer) enn mot far (14 % blant finske og 33 % blant danske ungdommer). Blant dansk ungdom var det en større andel som rapporterte å ha sett eller hørt mild fysisk vold mot mor (5 %) enn mot far (3 %). Derimot var det flere finske ungdommer som rapporterte å ha sett eller hørt mild fysisk vold mot far (8 %) enn mot mor (5 %). En større andel rapporterte at de hadde sett eller hørt alvorlig fysisk vold mot mor (4 - 5 %) enn mot far (3 %). Siden forskjellene er beskjedne, er det usikkert om de er statistiske signifikante. Mye kan tyde på at barn i familier med flere

² En tredjedel av ungdommene (n = 48) som hadde oppgitt partnervold mot far ga nærmere beskrivelser av hendelsene.

³ To tredjedeler av ungdommene (n = 300) som hadde oppgitt partnervold mot mor ga nærmere beskrivelser av hendelsene.

risikofaktorer opplever mer konflikt enn barn i andre familier - både internasjonalt og nasjonalt. I en studie av 109 norske barn mellom 6 og 12 år som var omplassert, var for eksempel foreldrenes konflikt/vold mot hverandre og foreldrenes konflikt om barna i 29 % av tilfellene en av grunnene til at barna var omplassert [47].

Oppsummert er det anslått at 8 % av barn og ungdom bor med foreldre som er i konflikt/har problemer i parforholdet. Uavhengig av om foreldrene er sammen eller ikke oppgir 2 - 7 % av ungdommer i Norge å ha sett eller hørt partnervold mot far eller mor. Dette er omtrent som andre nordiske anslag (som varierte fra 3 - 8 % avhengig av alvorlighetsgrad av volden og om den var rettet mot far eller mor), men lavere enn det som er vist i nordamerikanske studier. Det ble også rapportert mer fysisk vold mot mor enn mot far, spesielt når det gjaldt tilfeller med grov vold.

4.2 Omfang av skilsmisse og samlivsbrudd

Tall fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) [48] viser at i alt 10 158 par skilte seg i Norge i 2008. Når man regner dette i

prosent av befolkningen, er dette tall som ligner de man finner i andre vestlige land, som for eksempel Storbritannia[49]. I følge statistikkbanken til SSB [50] opplevde omtrent 10 000 barn under 18 år i Norge skilsmisse i 2010. Da har man ikke tatt med samboende foreldre. I alt 18,4 % av barna mellom 0 og 17 år bodde med samboende foreldre i 2011 [51]. Siden samboerskap oppløses oftere enn ekteskap [52], er det viktig også å vite hvor mange barn som opplever samboerbrudd. Omtrent 21 400 barn under 18 år opplevde et brudd mellom samboende foreldre (både gifte og ugifte) i 1999 [53]. I tillegg er det blitt anslått at i 1999 var det mellom 27 000 og 30 000 barn som opplevde at en av de voksne i familien (inkludert steforeldre) flyttet ut.

Delt bosted for barna blir mer og mer vanlig som omsorgsløsning etter samlivsbrudd, og dette gjelder spesielt i familier med foreldre med høyere utdanning [4]. Dette kan være et resultat av likestillings-samfunnet hvor fedrene er mer involvert i barna enn de var tidligere, og hvor foreldre tenker at delt bosted er den beste og mest rettferdige løsningen. I 2002 var det en dobbelt så stor andel som oppga at de hadde valgt delt bosted for barnet sammenlignet med tall fra 1996 [54]. Tall fra SSB for 2002 viser at 85 % av barna bor med mor, 7 % bor med far, mens 8 % oppgir å ha

Tabell 3: Avsluttede meklinger fra 2007 til 2010 gruppert etter årsak, varighet, oppmøte, tid og varighet

	2007		2008		2009		2010	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Meklinger i alt	17 252		18 659		20 185		20 550	
Avlyste meklinger	1 642	10 %	1 085	6 %	800	4 %	751	4 %
Årsak								
Seperasjon/skilsmisse (ekteskapsloven)	7 278	42 %	7 304	39 %	7 829	39 %	7 599	37 %
Samboerbrudd	4 492	26 %	5 508	30 %	6 072	30 %	6 258	30 %
Saksanlegg etter barneloven	5 458	32 %	5 835	31 %	6 278	31 %	6 676	32 %
Tilbakesendt fra retten (barneloven)	24	0 %	12	0 %	6	0 %	17	0 %
Varighet av mekling								
1 time	10 752	62 %	11 653	62 %	12 777	63 %	12 919	63 %
2-4 timer	5 890	34 %	6 280	34 %	6 562	33 %	6 690	33 %
5-7 timer	610	4 %	717	4 %	846	4 %	941	5 %
Oppmøte								
Begge parter har møtt opp	14 385	83 %	15 201	82 %	16 452	82 %	16 712	81 %
En av partene møtte alene til minst ett møte	2 867	17 %	3 149	17 %	3 733	18 %	3 838	19 %
Tid fra begjæring om mekling til første time								
0 - 1 uke	3 337	19 %	3 271	18 %	3 440	17 %	3 060	15 %
1 - 2 uker	5 391	31 %	5 642	30 %	5 756	29 %	5 655	28 %
2 - 3 uker	4 216	24 %	4 972	27 %	5 121	25 %	5 620	27 %
Lengre enn 3 uker	4 308	25 %	4 773	26 %	5 868	29 %	6 215	30 %
Varighet fra første time til avsluttet mekling								
0-2 måneder	15 449	90 %	17 026	91 %	18 227	90 %	18 382	89 %
2-6 måneder	1 621	9 %	1 359	7 %	1 647	8 %	1 791	9 %
Mer enn 6 måneder	182	1 %	273	1 %	311	2 %	377	2 %

delt bosted mellom mor og far [55]. Når det gjelder undersøkelser etter mekling viser tall fra norske studier at 25 - 27 % velger delt bosted etter mekling [39,40].

Oppsummert er det anslått at 10 000 barn under 18 år i Norge opplevde at foreldrene skilte seg i 2010. Omtrent dobbelt så mange barn opplever samlivsbrudd når man inkluderer barn med samboende foreldre som går fra hverandre. Som nevnt ovenfor er delt bosted blitt en stadig mer vanlig omsorgsløsning for familier i oppløsning, men det er fremdeles slik at de fleste barna (85 %) bor hos mor etter et samlivsbrudd.

4.3 Omfang av mekling

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at i alt 20 550 meklinger ble avsluttet i 2010 i Norge [56]. Se tabell 3 for nærmere informasjon. Fra 2007 til 2010 var det en økning i antall meklinger på 19 %. Mekling ved separasjon eller skilsmisse utgjorde den største andelen av sakene (37 %) [56]. Videre var oppløste samboerskap årsaken til 30 % av sakene, mens i 32 % av sakene var årsaken

foreldre som ønsket å ta saken om foreldreansvar, daglig omsorg eller samvær videre til rettsystemet. Den resterende andelen var saker som var sendt tilbake fra retten. De fleste meklingene, totalt 63 %, ble i 2010 avsluttet etter den ene obligatoriske timen.

Lengden på meklinger har ikke forandret seg mye de siste årene. For eksempel har andelen meklinger som varer én time vært stabil fra 2007 til 2010. I den samme perioden ser man en svak økning i andelen lengre meklinger (5 - 7 timer), mens andelen kortere meklinger (2 - 4 timer) har gått litt ned. Ser man på selve varigheten av mekling i perioden fra 2007 til 2010, avsluttes de fleste meklinger, det vil si ca. 90 %, innen 2 måneder. Andelen saker som varer mer enn et halvt år har økt litt (fra 1 % i 2007 til 1,8 % i 2010), men forekomsten er fremdeles lav. Siden endringene over tid i prosentfordelingene i tabell 3 er beskjedne, er det usikkert om de er statistiske signifikante. Oppsummert kan vi si at det har vært en økning i totalt antall meklinger i perioden fra 2007 til 2010. Et flertall (drøyt 60 %) av parene benytter seg kun av den ene obligatoriske meklingstimen.

5

Konsekvenser av foreldrekonflikt

5.1 Norske studier

Få norske studier har dreiet seg spesifikt om foreldrekonflikt og konsekvenser for barn og ungdom. Det foreligger et par studier som undersøker konflikt i form av vold mellom og mot foreldrene. I tillegg finnes det studier som undersøker generell familierisiko eller forholdet mellom foreldrene hvor foreldrekonflikt inngår som ett av flere enkeltspørsmål.

5.1.1 Vitne til mild og grov foreldrevold

Det har i de siste årene blitt gjennomført et par norske studier som ser på barn som er vitne til vold mot mor [58]. Disse studiene er ofte basert på små kliniske grupper av mødre som opplever ekstrem vold, og det er mangel på studier som undersøker den generelle populasjonen av barn og ungdom som blir utsatt for vold i familien. Et unntak er Mossige og Stefansen [20], som utførte den første forekomstsstudien av barn og ungdom som har vært vitne til vold i hjemmet i Norge. Her ble 7033 avgangselever ved 67 norske videregående skoler spurt om de hadde sett eller hørt voldelige krenkelser rettet mot eller mellom sine foreldre. Det å ha sett eller hørt partnervold mot mor var assosiert med omtrent tre ganger så høy odds (OR = 2,8) for selv å ha blitt utsatt for grov fysisk vold fra mor, og over fem ganger så høy odds for å selv ha blitt utsatt for grov vold fra far (OR = 5,6). Dette gjaldt selv om det ble kontrollert for foreldrenes fødeland, økonomi og alkoholbruk. Å ha vært vitne til grov vold mot foreldrene⁴ var assosiert med en rekke tilpasningsvansker som internaliserende (angst og depresjon) og eksternaliserende vansker (utagerende atferd og risikofylt seksuell atferd), dissosiasjon, selvskading, og selvmordsforsøk (se tabell 4). Det ble ikke funnet sammenhenger mellom det å ha hørt eller sett vold mot foreldrene og rapportert spiseforstyrrelse, det å ha sex mot betaling, dårlig selvbilde, eller å ha tvunget andre til sex.

Totalt varierte styrken på sammenhengene mellom det å ha hørt eller sett voldelig atferd mot en av foreldrene og tilpasningsvansker for ungdommene fra svake til sterke sammenhenger (OR varierte fra

⁴ Dette gjaldt grov vold mot foreldrene, og ikke spesifikt partnervold, selv om de fleste tilfellene handlet om vold utført av partnern

Tabell 4. Assosiasjoner mellom det å ha hørt eller sett vold mot sin mor eller far og tilpasningsvansker hos norske ungdommer (tilpasset fra Mossige og Stefansen 2007)

	Vært vitne til grov vold mot mor OR	Vært vitne til grov vold mot far OR
Utagerende atferd	2,1***	2,1***
Angst	1,9***	n.s
Depresjon	1,4*	2,4***
Dårlig selvbilde	n.s	n.s
Spiseforstyrrelse	n.s	n.s
Dissosiasjon	3,1***	2,8***
Selvskading	1,7***	2,2***
Selvmordsforsøk	2,1***	3,0***
Seksuell debut før 16	1,9***	1,6*
Ha hatt sex mot betaling	n.s	n.s
Ha tvunget andre til sex	n.s	n.s

n=7033

***p <0,001; **p <0,01; *p <0,05; n.s: ikke signifikant

Analysene er kontrollert for kjønn, familiens økonomi, og foreldrenes fødeland

1,4 til 6,2) alt etter type vanske. Denne undersøkelsen var basert på tverrsnittsdata og gir i utgangspunktet derfor ikke sikker informasjon om årsaksretning. I tillegg er dataene basert på ungdommers selvrapportering og dermed på ungdommens egen subjektive oppfattelse av både vitneerfaringer, risikofaktorer og konsekvenser. En annen mulighet er at dette forholdet kan forklares av konfunderende variabler. Flere studier indikerer at foreldrenes skilsmisse eller vold mot hverandre er assosiert med større risiko for selv å bli utsatt for overgrep, omsorgssvikt eller vold [f.eks. 20,29]. Imidlertid viser undersøkelser med samme data som Mossige og Stefansen [20] benyttet at dette ikke var tilfelle for forholdet mellom det å være vitne til fysisk vold mot en av foreldrene og tilpasningsvansker (dårligere akademisk prestasjon) [21]. Denne sammenheng var ikke lenger signifikant når en kontrollerte for andre faktorer (sosioøkonomi, kjønn og etnisitet).

Disse funnene indikerer at det å ha hørt eller sett vold mot foreldrene er assosiert med negative utfall. Konflikter varierer imidlertid med hensyn til hvor mye vold som utøves og det er viktig å forstå at konsekvensene varierer deretter. Derfor er det også viktig med studier som undersøker andre former for konflikt mellom foreldre enn de som er voldelige. I fremtidige studier av denne typen bør det også gjennomføres en mer systematisk kontroll for tredjevariabler.

5.1.2 Generelle familierisikofaktorer og foreldreforhold

Det er flere norske studier som måler generelle familierisikofaktorer. For eksempel rapporterte Karevold, Røysamb, Ystrøm og Mathiesen [59] i en norsk longitudinell studie at av mange ulike faktorer (mors depresjon, sosial støtte og temperament) målt fra alder 1,5 til 8,5 år var det kun familierisikofaktorer ved 8-årsalderen som predikerte depresjonssymptomer i tidlig ungdomsalder. Men fordi denne generelle belastningskalaen i tillegg til samlivsproblemer og krangling, også målte belastninger med hensyn til blant annet økonomi, partners alkoholbruk, partners psykiske helse og barns fysiske helse, kunne ikke resultatene si noe om den spesifikke effekten av samlivsproblemer. Lignende sammensatte belastningsmål er også brukt i andre norske studier. Det finnes også studier der en ser på forholdet mellom foreldrene og hvordan dette henger sammen med problemer blant barna. Med utgangspunkt i MoBa-data, rapporterte Bekkhus og kolleger [24] at det å ha et dårlig parforhold, både under og etter svangerskapet, var assosiert med emosjonelle vansker og aggresjon hos tre-åringer. Som tidligere nevnt blir parforhold i MoBa-studien definert som både positive (som partilfredshet) og negative (som uenighet) faktorer. For å få mer kunnskap om den spesifikke effekten av konflikt mellom foreldre, er det derfor et behov for undersøkelser som mer spesifikt måler foreldrekonflikt.

5.2 Nordiske studier

Også i de andre nordiske landene ser det ut til å være få studier som ser på familiekonflikt. På Island er det imidlertid blitt gjennomført to tverrsnittsstudier. I en undersøkelse med over 9000 islandske 16 - 19 åringer ble det rapportert om sammenhenger mellom familiekonflikt og selvskadende atferd og rusmisbruk [18]. I denne studien summerte man skårene på det å være vitne til konflikt og vold mellom foreldrene og det å selv oppleve konflikt og vold i hjemmet. Dermed er det ikke mulig å skille mellom det å være vitne til konflikt og vold og det å selv oppleve konflikt og vold. I en annen undersøkelse blant 3500 islandske 14-15 åringer der

dette skillet ble gjort, rapporterte Gunnlaugsson et al. [17] assosiasjoner mellom det å være vitne til alvorlig verbal krangling/vold mot foreldrene i hjemmet og høyere nivå av depresjon, angst, aggresjon og lavere selvtillit. Styrken på sammenhengene varierte fra svake til sterke avhengig av type konflikt og type utfall. Depresjon var den variabelen som hadde den sterkeste sammenhengen med verbal foreldrekonflikt. Sammenhengen var middels sterk ($d > 0,50$). Aggresjon var den variabelen som hang sterkest sammen med fysisk familiekonflikt og denne sammenhengen var sterk ($d > 0,80$). I denne studien ble det ikke spesifisert om konflikten var mellom foreldrene.

I en tverrsnittsundersøkelse blant finske ($n = 5762$) og danske ($n = 3943$) niendeklassinger ble det rapportert sammenhenger mellom det å være vitne til foreldrekrangel hjemme og selv å være eksponert for psykisk og fysisk vold fra mor og far [22]. For eksempel ble det rapportert at det å ha sett foreldrene krangle daglig eller ukentlig ga henholdsvis 2,6 - 4,8 og 1,6 - 3,7 ganger økt odds for å selv ha blitt utsatt for psykisk og fysisk vold fra mor og far for dansk og finsk ungdom, selv når det ble kontrollert for en rekke variabler (kjønn, SES, etnisitet, familiestruktur, foreldrenes alkoholbruk, og sosial kontroll). I en annen tverrsnittsundersøkelse av finske niendeklassinger ($n = 3242$), rapporterte Frøjd et al. [60] at foreldrekrangling var assosiert med nesten dobbel så høy odds for depresjon, selv når det ble kontrollert for en rekke variabler (familiestruktur, SES, eget alkoholbruk og negative familiehendelser som skilsmisse/separasjon, flytting, arbeidsledige foreldre, dødsfall i familien, arrestert forelder, og økonomiske vanskeligheter).

Med utgangspunkt i en dansk tverrsnittsundersøkelse blant 6200 niendeklassinger rapporterte Helweg-Larsen et al. [19] at det å være vitne til vold mot mor i hjemmet ga 2,4 - 2,9 ganger økt odds for å rapportere internaliserende vansker for jenter og gutter. Sammenhengene forsvant da det å oppleve vold selv, skoleproblemer, dårlig forhold til mor, seksuelt misbruk og andre negative livshendelser ble kontrollert for. Helweg-Larsen et al. [19] operasjonaliserte også vold mot mor med kun et enkeltspørsmål.

Både de norske og de andre skandinaviske studiene som er gjennomgått her er enten tverrsnittsundersøkelser hvor man har begrensede muligheter til å belyse kausalitet, eller longitudinelle undersøkelser hvor man ikke har muligheten til å se om foreldrekonflikt har en spesikk effekt siden den ofte er intergrert i en større familierisikoskala. Det er derfor behov for longitudinelle studier som ser på foreldrekonflikt med bedre måleinstrumenter, og der en systematisk kontrollerer for mulige konfunderende variabler.

5.3 Internasjonale studier

Internasjonal forskning rapporterer at foreldrekonflikt henger sammen med en rekke typer tilpasningsproblemer blant barn og ungdom, som fysiologiske reaksjoner, psykiske helseproblemer og tilpasningsvansker [17,34,60-63]. Foreldrekonflikt kan gi fysiologiske reaksjoner⁵. En studie viste at 8 - 11 åringer fra hjem med høyt konfliktnivå reagerte med forhøyet hjerteaktivitet da de ble utsatt for simulert krangling mellom voksne [34]. I samme studie forklarte foreldrekonflikt 5,7 - 7,3 % av variasjonen i barns totale kroppslige helseproblemer. I en annen studie fant man at foreldrekonflikt var assosiert med redusert søvnkvantitet og dårligere søvnkvalitet hos barn i 8- og 9-årsalderen, både ved barnas selvrappotering og forelderappotering [62]. En oppsummeringsstudie konkluderte derimot med at det er vanskelig å trekke konklusjoner om sammenhengen mellom foreldrevold og fysisk helse når det gjaldt generell helse, bruk av helsevesen og vektøkning [64]. Dette fordi studiene var basert på små utvalg fra kliniske populasjoner.

Flere studier rapporterer at barn og ungdom som opplever foreldrekonflikt, har økt risiko for å få psykiske helseplager [7,10,34,64]. En oppsummeringsartikkel fra 2006, som tok for seg 22 studier, konkluderte med at det å være vitne til vold mellom foreldrene var assosiert med utagerende og risikofylt atferd (som røyking, rusmisbruk, tidligere seksuelle debut, flere partnere, og ungdomsgraviditet) hos ungdommer og unge voksne [64]. Effektene varierte fra OR = 1,5 - 3,3 avhengig av type risiko. Buehler et al. [10] utførte en metaanalyse av 68 studier og fant en svak til middels sterk gjennomsnittlig sammenheng ($d = 0,32$) mellom foreldrekonflikt og barns tilpasningsvansker. Andre har rapportert at ekteskapskonflikt kan forklare 4 - 20 % av variasjonen i barns psykologiske fungering, avhengig av type konflikt og konsekvens [7]. Det har dessuten blitt oppgitt sterkere effekter for utagerende enn for emosjonelle vansker [7].

Selv om foreldrekonflikt synes å ha en svak til moderat sammenheng med barns og unges tilpasning, er det viktig å huske at foreldrekonflikt ikke alltid fører til at barna får psykiske, atferdsmessige eller sosiale problemer. Også blant de barna som opplever voldelige foreldrekonflikter, er det mange som er resiliente/motstandsdyktige. For eksempel rapporterer Martinez-Torteya, Anne, Von Eye, & Levendosky [65] at 54 % av barn som opplevde vold i hjemmet, var resiliente og ikke hadde høyere forekomst av internaliserende og eksternaliserende vansker enn andre barn.

⁵ Se også del 5.4.2 om emosjonell trygghet som også tar opp fysiologiske reaksjoner på foreldrekonflikt hos barn.

5.4 Mekanismer

Det finnes flere teorier om hvilke mekanismer som kan bidra til å forklare sammenhengene mellom foreldrekonflikt og ulike former for problemer blant barn og ungdom. Både kognitive, biologiske, sosiale og sosioøkonomiske mekanismer har blitt foreslått. Ulike mekanismer kan virke samtidig og ha ulik betydning i ulike familier. Her presenterer vi kort de viktigste teoriene om mekanismer bak foreldrekonflikt: kognitiv-kontekstuell teori og teorier om emosjonsregulering. I tillegg tar vi opp hvordan oppdragelsesstil, foreldre-barn samspillet og sosioøkonomiske faktorer også er mulige mekanismer for å forklare sammenhengen mellom foreldrekonflikt og tilpasningsproblemer hos barn og ungdom.

5.4.1 Kognitiv-kontekstuell teori

I den kognitiv-kontekstuelle teorien blir det foreslått at barns oppfattelse og fortolkning av foreldrekonflikten kan forklare sammenhengen mellom foreldrekonflikt og tilpasningsvansker [8,66]. Barns fortolkning har blitt foreslått å foregå i to etapper: Først vurderer barna hvor relevant og hvor sterk trussel konflikten representerer (primær prosessering). Deretter forsøker barna å forstå hvorfor konflikten er oppstått (sekundær prosessering). For eksempel vil det å klandre seg selv for konflikten kunne føre til økt risiko for tilpasningsvansker [5].

5.4.2 Hypotesen om emosjonell trygghet

Hypotesen om emosjonell trygghet [9], som inneholder elementer fra både kognitiv og kontekstuell teori, fokuserer på både fortolkningen og meningen barnet gir forelderkonflikten og reguleringen av emosjoner. Hypotesen inkluderer tre regulerings-systemer som kan bli påvirket av foreldrekonflikt: i) emosjonsregulering, ii) indre representasjoner (det vil si fortolkninger av mulige konsekvenser konflikten har for ens egen trygghet) og iii) regulering av eksponeringen (det vil si nivået av involvering) [9].

Emosjonsregulering - evnen til å regulere emosjonelle og fysiologiske reaksjoner - er en mulig mekanisme som kan forklare effekten av foreldrekonflikt på barn [61,63]. Manglende evne til selvregulering kan føre til at barnet blir mer sårbar for stress, noe som igjen påvirker helsen via dysregulering av det nevroendokrine systemet og det autonome nervesystem (autonom overaktivering) [67]. Også kortvarige eksperimenter i laboratorium har vist at barn fra disharmoniske hjem lett reagerer på simulert konflikt med sinne [f. eks. 33,34]. Dette antyder at opplevelsen av foreldrekonflikt kan føre til sårbarhet for fremtidige hendelser.

Resultatene antyder også at fysiologiske mekanismer kan forklare noe av den effekten konflikt har på

barn og ungdoms psykiske og fysiske helseplager, men bare i sammenheng med andre faktorer. Som tidligere nevnt er de fleste studier av assosiasjonene mellom negative familieforhold og stress hos barn basert på tverrsnittsdata, og man kan derfor ikke si noe sikkert om årsaksforholdet. Stadig økende bruk av longitudinelle studier gir derimot noe bedre muligheter til å belyse kausalitet [63].

5.4.3 Oppdragelsesstil og foreldre-barn samspill

Foreldrekonflikt kan også påvirke barnets tilpasning gjennom oppdragelsesstil og samspillet mellom foreldre og barn. Konflikten mellom foreldrene kan redusere ivaretagelsen av barnet, noe som i sin tur kan føre til at barnet får tilpasningsproblemer [68]. Konflikt mellom foreldre er for eksempel assosiert med mindre emosjonelt tilgjengelige foreldre og mer aggressiv og fiendtlig oppdragelsesstil. Dette er vist både i tverrsnitts- og i longitudinelle studier [13,69]. Flere funn gir støtte til antagelsen om at effekten av foreldrekonflikt for barn og ungdom delvis virker gjennom oppdragelsesstilen [13,68]. Sammenhengen mellom foreldrekonflikt og dårligere oppdragelsesstil er anslått til å være av moderat styrke [13]. Foreldrekonflikt kan også lede til dårlig samspill [69] og konflikt [70] mellom foreldrene og barnet, noe som igjen kan øke risikoen for at barn får psykiske problemer eller atferdsproblemer.

5.4.4 Sosioøkonomiske forhold

En annen mulig miljømessig mekanisme, som ofte blir omtalt i nordamerikanske studier, er at foreldrekonflikt, når den har utviklet seg i forbindelse med skilsmisse/separasjon, fører til tap av inntekt og dårligere levekår [35]. Man har tidligere tenkt at dette ikke ville gjelde i like stor grad i Norge som i mange andre land, siden enslige foreldre får mer økonomisk støtte her enn i de fleste andre land. En norsk doktoravhandling indikerte imidlertid at barn med skilte foreldre i Norge har like sterkt forhøyet risiko for å utvikle problematferd som nordamerikanske barn med skilte foreldre [71,72]⁶.

5.5 Beskyttelses- og sårbarhetsfaktorer

Kjennetegn ved konflikten, familien og barnet kan ha innvirkning, enten beskyttende eller forverrende, på forholdet mellom foreldrekonflikt og tilpasningsvansker for barnet. Dessuten kan konflikt i

forbindelse med skilsmisseprosessen, både i tiden før og etter, utsette familiemedlemmer for påkjenninger som øker risikoen for negative utfall [35]. Dette tas opp i neste del av rapporten.

5.5.1 Kjennetegn ved konflikten

Virkningene av konflikter mellom foreldrene på barna er avhengig av egenskaper ved konflikten. Som tidligere nevnt, kan foreldrekonflikt plasseres langs seks ulike dimensjoner som dreier seg om egenskaper ved konflikten: hyppighet, varighet (hvor kroniske de er), uttrykk, intensitet, innhold og i hvilken grad de blir løst [7-9], og disse faktorene kan påvirke effekten av konflikten.

Hyppighet og varighet. Hyppigheten av konflikt har blitt funnet å ha sammenheng med eksternaliserende vansker, usikkerhet og akademiske vansker [7]. Dette er blitt indikert både i selvrapporter i spørreundersøkelser og i kontrollerte laboratoriestudier hvor sinne mellom to voksne har vært relatert til økt stress og sinne hos barn [7]. Også mødrerapportert frekvens av konfliktfylte hendelser hjemme var relatert til mer stress, usikkerhet og aggresjon hos barn [7]. Andre har funnet at hyppigheten av konflikter ikke er assosiert like mye med tilpasningsvansker som hvordan konflikten blir uttrykt [10]. Det er også indikasjoner på at langvarige, pågående konflikter har en effekt på emosjonelle og fysiologiske reaksjoner [63]. For eksempel fant man i en norsk longitudinell studie at et vedvarende dårlig parforhold mellom foreldrene oppgitt på flere tidspunkt predikerte tilpasningsvansker hos småbarn, mens det å ha problemer på bare ett tidspunkt ikke gjorde det [24].

Konfliktens uttrykk og intensitet. Buehler og kollegers metaanalyser [10] viste at effekten av foreldrekonflikt på barns tilpasningsvansker er avhengig av hvordan konflikten er uttrykt. Studier som har målt åpen konflikt, definert som direkte uttrykk av fiendtlig atferd og affekt, har vist sterkere effekter ($d = 0,35$) enn studier av lukket konflikt, hvor uvennskap eller fiendtlighet uttrykkes skjult ($d = 0,28$), eller tilbaketrekning fra konflikt ($d = 0,27$), eller studier som bare studerer frekvensen av konflikt ($d = 0,19$). Disse ulikhetene indikerer at måten foreldre opptrer eller håndterer konflikten på er viktig for å forstå effekten den har på barn. Videre ser sterke negative følelsesuttrykk ut til å forsterke effekten av foreldrekonflikter, mens mer indirekte måter å uttrykke seg på, som tilbaketrekning, ser ut til å ha mindre negative konsekvenser for barna [10]. Konflikten intensitet synes også å være assosiert med mer sinne, tristhet, hjelpløshet og mer atferdsvansker hos barn [73].

⁶ Se også del 5.5.4 om geografiske og kulturelle forskjeller for flere eksempler på norske studier som finner det samme som nordamerikanske studier

Innholdet. Konfliktens innhold er også viktig for tilpasningsvansker hos barn og ungdom. Barnerelaterte konflikter er assosiert med følelse av skam og skyld [73] og barnas tilpasningsvansker i større grad enn andre typer konflikter [11].

Konfliktløsning. Hvordan konflikten løses er også viktig for hvordan den henger sammen med problemer hos barna. For eksempel har studier funnet at høyere grad av konfliktløsning er assosiert med redusert nivå av stress hos barn og ungdom [7]. Kontrollerte laboratoriestudier har også vist at hvis aggressivt samspill mellom voksne etterfølges av konfliktløsning, er barns reaksjoner omtrent de samme som ved vennlige samspill [7].

5.5.2 Kjennetegn ved familien

Konsekvensene av foreldrekonflikt kan variere etter egenskaper ved barnet (kjønn, alder og mestringssevner) og kjennetegn ved foreldrene (som psykisk helse). I tillegg kan egenskaper ved barnet påvirke foreldrekonflikten.

Barnets kjønn. Noen oppsummeringsstudier har konkludert med at sammenhengen mellom foreldrekonflikt og tilpasningsproblemer er sterkere for gutter enn jenter [8,74], mens andre ikke finner kjønnsforskjeller, hverken når det gjelder totale tilpasningsproblemer eller emosjonelle og utagerende vansker [10]. Det har videre blitt hevdet at forskjellene er større innad i gruppene (gutter og jenter) enn mellom dem [75].

Barnets alder. Det utviklingspsykologiske stadiet barnet befinner seg på kan spille en rolle for konsekvensene av foreldrenes samlivsbrudd og konflikt. Hovedvekten av studiene av konsekvensene av foreldrekonflikt synes å være med ungdomsutvalg, og det er færre studier som handler om de minste barna. I følge en litteraturgjennomgang i 2003 av forskning om foreldrebrudd og konsekvenser for barn, blir det konkludert med at de små barna (under fem år) ikke har blitt fokusert på [76]. Siden da har det kommet enkelte studier som indikerer at det for de minste barna også oppstår både kortvarige og langvarige problemer [24, se for eksempel 77,78]. Resultatene fra en nyere studie av norske tre-åringer tyder på at vedvarende dårlig parforhold mellom foreldrene under og etter svangerskapet var assosiert med økt risiko for tilpasningsvansker [24]. Et annet nyere funn er at aggresjon mellom foreldrene er assosiert med dårlig emosjonsregulering hos spebarn [78].

I følge en metaanalyse av Rhoades [79] av studier med barn fra 5 til 19 år var det variasjon i sammenhengene mellom barn og ungdommers respons på

foreldrekonflikt og tilpasningsvansker. Det var høyere effektstørrelser i studier blant eldre enn i studier blant yngre barn (over og under 10 år). I en nyere kunnskapsoppsummering ble det også rapportert at ungdommer ser ut til å ha andre og sterkere reaksjoner på foreldrekonflikt enn det mindre barn har [63]. Man kan derfor tenke seg at foreldrekonflikt kan være en mer alvorlig risikofaktor for eldre barn fordi disse kanskje involverer seg mer i konflikten. De små har kanskje mindre kompetanse til å mestre foreldrekonflikt siden de ikke har utviklet godt nok språk eller gode nok problemløsningsevner til å involvere seg i foreldrenes konflikt. Samtidig kan det være andre måter foreldrekonflikt påvirker de minste barna på. For eksempel tilbringer de mer tid med foreldrene og er mer avhengige av omsorgspersonene både praktisk og emosjonelt [76]. Førskolebarns tenkning er ofte egosentrisk, det vil si at de har begrenset evne til å ta andres perspektiv, og man kan derfor tenke seg at de lett kan ta på seg skylden for skilsmisse eller konflikt mellom foreldrene og ikke forstår årsakene til brudd og konflikt. Fremtidige studier bør derfor undersøke hvilke forskjeller som finnes og hvorfor det er forskjeller i hvordan foreldrekonflikt påvirker barn og ungdom i ulike aldersperioder [63].

Mestringssevner hos barna. Egenskaper ved barnet som mestringsstrategier, lettere temperament, kognitive faktorer og god emosjonell regulering er assosiert med god tilpasning etter foreldrekonflikt [5,35,65]. Mer effektive mestringsstrategier (som det å klandre seg selv mindre eller tilegne seg sosial støtte) gir lavere risiko for utvikling av tilpasningsproblemer enn mer problemfokuserede strategier (som å forsøke å endre konflikten selv) [5,6,35]. Det er også blitt rapportert at barn med lett temperament er mer motstandsdyktige mot å utvikle tilpasningsproblemer etter å ha opplevd vold i hjemmet [65]. Kognitive faktorer som det å klandre seg selv mindre for skilsmisse og følelsen av kontroll bidrar også til mindre tilpasningsvansker hos barn [5,35].

Hvordan barn reagerer, evaluerer konflikten og regulerer sine emosjoner, spiller en rolle for hvordan konflikten påvirker barna [33]. Emosjonsregulering kan dermed både være en mekanisme som foreldrekonflikt virker gjennom og en moderator - det vil si at barn med ulik type emosjonsregulering reagerer ulikt på foreldrekonflikt. Hvordan barnet eventuelt påtar seg skyld for foreldrekonflikten, påvirker også om barnet får problemer [79]. Flere nordamerikanske studier tyder på at tilgang til intervensjoner, slik som skolebaserte program for barn med skilte foreldre, beskytter barn mot utvikling av tilpasningsvansker etter brudd mellom foreldrene [35].

Kjennetegn ved familien. I en longitudinell studie av små barn som ble fulgt fra 2 til 4 års alderen, ble det rapportert at det var større risiko (OR = 1,14) for å utvikle tilpasningsproblemer etter å ha opplevd vold i hjemmet hvis moren var deprimert [65].

Gjensidige effekter mellom barn og foreldre. Det er også mulig at egenskaper ved barnet kan påvirke konflikten mellom foreldrene. For eksempel kan barn med psykiske eller atferdsmessige problemer skape mer konflikt mellom foreldrene, noe som igjen kan påvirke barnet [63]. Resultatene fra en longitudinell studie med tre måletidspunkter antyder at det er gjensidige assosiasjoner mellom ekteskapsproblemer og ungdommers tilpasning [80]. Foreldrenes konflikt om barneoppdragelse på ett tidspunkt predikerte ungdommers depressive symptomer og utagerende atferd på et annet tidspunkt, noe som igjen predikerte foreldres konflikt om barneoppdragelse på et tredje tidspunkt. Videre predikerte konflikter om barneoppdragelse utilfredshet med ekteskapet generelt og ungdommers tilpasningsproblemer [80].

5.5.3 Geografiske og kulturelle forskjeller

Hva som menes med konflikt, kan variere mellom ulike kulturer. Funn angående effekten av foreldrekonflikter på barn og ungdom blant personer med ikke-vestlig bakgrunn som bor i vestlige land har vært inkonsistente. Enkelte studier tyder på at etniske minoritetsgrupper er mindre sårbare når de opplever konflikt, andre at det ikke er noen forskjeller [81]. Atter andre funn tyder på at foreldrekonflikt har negativ effekt på barn og ungdom med minoritetsbakgrunn og at effekten muligens er sterkere blant for eksempel nordamerikansk ungdom med asiatisk bakgrunn enn blant nordamerikansk ungdom med europeisk eller søramerikansk bakgrunn [70]. Det trengs derfor flere studier av forskjeller mellom kulturer og etniske grupper når det gjelder konsekvenser av foreldrekonflikt. Vi har ikke funnet noen nordiske studier som undersøker effekten av foreldrekonflikt på barn og ungdom av ikke-nordisk etnisk bakgrunn.

Bals, Turi, Vittersø, Skre og Kvernmo [82] undersøkte familiefaktorer og internaliserende vansker hos samer og ikke-samer og rapporterte en interaksjonseffekt mellom kjønn, etnisitet og familiekonflikt på internaliserende vansker. For ikke-samisk ungdom av begge kjønn var familiekonflikt assosiert med økt grad av internaliserende vansker⁷. Blant samiske jenter

⁷De standardiserte regresjonskoeffisientene var 0,19 og 0,20; $p < 0,001$ for sammenhengen mellom familiekonflikt og internaliserende vansker for ikke-samiske jenter og gutter og 0,32; $p < 0,001$ for samiske gutter. For samiske jenter var den standardiserte regresjonskoeffisienten $d = 0,14$; $p > 0,05$.

var sammenhengen ikke signifikant, mens den blant gutter var sterkere enn i noen av de andre gruppene. Selv om familiekonflikt her er operasjonalisert som konflikt mellom ungdommen og foreldrene, indikerer det kanskje at det er forskjeller mellom samer og ikke-samer i Norge når det gjelder virkningene på barna av konflikt i hjemmet.

Videre er det ikke uten videre gitt at effektene av foreldrekonflikter er de samme på tvers av kulturer. Mange av studiene av konsekvensene av foreldrekonflikter er fra USA, som er svært forskjellig fra de nordiske landene blant annet når det gjelder velferdssystemer. Noen av de nordiske studiene som er gjort om skilsmisse og familiestruktur, tyder imidlertid på at sammenhengene mellom foreldrekonflikt og barns problemer ikke er helt forskjellige fra de som er observert i USA [60,83-86]. Nævdal og Thuen [84] rapporterer for eksempel at de ikke finner andre effekter av det å bo med én versus begge foreldrene enn det man har funnet i nordamerikanske studier, og at dette er i samsvar med andre nordiske studier.

Det kan også være geografiske forskjeller innenfor ett land med hensyn til foreldrekonflikter. For eksempel rapporterer Haaland et al. [87] om geografiske forskjeller i partnervold med mest vold i Nord-Norge og minst på Vestlandet. I denne studien ble det imidlertid ikke kontrollert for sosioøkonomiske forskjeller. Mossige og Stefansen [20] finner at geografiske forskjeller i ungdommers erfaringer som vitner til partnervold mot mor, forsvant da det ble kontrollert for økonomi og innvandrerbakgrunn. Dette tyder på at de geografiske forskjellene er forklart av sosioøkonomiske forskjeller mellom de ulike populasjonene.

5.6 Diskusjon og oppsummering: Konsekvenser av foreldrekonflikt

Det er gjort få studier av foreldrekonflikt og konsekvenser av slike konflikter for barn og ungdom i Norden. De norske studiene handlet enten om effekter av å ha hørt eller sett vold mot mor eller far, eller man har latt foreldrekonflikt inngå som ett av flere ledd i mer omfattende sumskårer eller indekser. Vi fant også kun et knippe nordiske studier der man undersøker konflikt mellom foreldre og konsekvenser for barn og ungdom. Disse studiene har vist ulik styrke på sammenhengen mellom foreldrekonflikt og barn og ungdoms tilpasningsvansker, avhengig av type konflikt (verbal versus fysisk) og utfallsmål. Det er bare tatt med få spørsmål om konflikt, og det er derfor bare få aspekter som er målt. De fleste studiene er basert på tverrsnittsdata og selvrapporing fra ungdommene. Det er behov for studier der en måler konflikt mer detaljert, og det er behov for longitudinelle studier der en kan

komme et stykke videre i retning av å belyse kausalitet. Resultater fra internasjonale studier tyder på at foreldrekonflikt har negative konsekvenser for barn og ungdom når det gjelder en rekke utfall - fra dårligere psykisk helse til dårligere skoleprestasjoner, interpersonlige forhold og rusproblemer. Avhengig av type konsekvens varierer effektene av foreldrekonflikt fra svake til middels sterke. Flere studier tyder på at både egenskaper ved konflikten, familien, barnet og kulturen påvirker styrken på denne sammenhengen. I tillegg kan visse faktorer som kognitive mestrings-

strategier og emosjonell regulering gjøre noen barn mer motstandsdyktige (eventuelt mer sårbare) når de opplever foreldrekonflikt. Svært mange av de studiene som foreligger er gjort i Nord-Amerika. Det er derfor behov for flere studier som undersøker de samme sammenhengene i andre land. Det er dessuten behov for mer kunnskap om effekten foreldrekonflikt har på barn på ulike alderstrinn i løpet av oppveksten. Noen studier tyder på at det er forskjeller mellom barn og ungdom.

6 Konsekvenser av samlivsbrudd

Konflikt i forbindelse med et samlivsbrudd, både når det gjelder tiden før, under og etter bruddet, kan utsette familiemedlemmer for påkjenninger som øker risikoen for negative utfall [35]. Som tidligere nevnt handler rapporten primært om konflikt mellom foreldre, men siden skilsmisser og samlivsbrudd er så nært relatert til konflikt mellom foreldrene, vil vi også ta med norske studier som belyser sammenhengen mellom samlivsbrudd og tilpasningsproblemer blant barna. Hvordan foreldrene løser omsorgsfordeling og samvær med barna etter et brudd er også viktige faktorer for barnas trivsel og utvikling. Her skal vi derfor først ta opp forholdet mellom foreldrekonflikt og samlivsbrudd. Deretter skal vi gå gjennom norske studier av samlivsbrudd og relaterte faktorer, samt studier av familiestruktur og delt bosted for barna med tanke på mulige sammenhenger med psykiske problemer og atferdsproblemer blant barna.

6.1 Forholdet mellom foreldrekonflikt og samlivsbrudd

Konflikt mellom foreldre synes å være en sterkere risikofaktor for barns problemer enn skilsmisse/separasjon [88,89]. Selv om skilsmissen/separasjonen kan lede til en kortvarig periode med stress for de fleste barn, er det kun en liten andel som opplever langvarige tilpasningsvansker [35]. Dersom det følger andre problemer med skilsmissen/separasjonen, slik som foreldrekonflikt, kan det være økt risiko for negative og langvarige problemer for barnet [35,61,89]. Noen barn opplever for eksempel at skilsmissen etterfølges av økt konfliktnivå mellom foreldrene, hvilket øker risikoen for problemer [61].

Barn som har gifte foreldre med høyt konfliktnivå, har høyere grad av tilpasningsvansker enn de som vokser opp i familier med lavt konfliktnivå, og de opplever flere eller like mange problemer som barn av skilte foreldre eller foreldre som aldri har vært gift [35,89]. En metaanalyse viste eksempelvis at barn med gifte foreldre med høyt konfliktnivå hadde høyere grad av tilpasningsvansker enn barn med gifte foreldre med lavt konfliktnivå [89]. De gjennomsnittlige effektstørrelsene var mellom middels sterke og sterke ($d = 0,59 - 0,68$). Videre hadde barn av gifte foreldre med høyt konflikt-

nivå høyere grad av tilpasningsvansker enn barn med skilte foreldre, her med svake gjennomsnittlige effektstørrelser ($d = 0,31 - 0,35$). Også sammenhengen mellom foreldrekonflikt og barns problemer ser ut til å være noe sterkere blant barn med skilte foreldre enn blant barn med foreldre som bor sammen [61]. Dette kan blant annet skyldes at barn med skilte foreldre oftere blir brukt som støtte for foreldrene, at foreldrene forventer at barna skal ta parti, eller at konflikten handler om barna [61].

Dersom foreldre som skiller seg klarer å unngå konflikt, er det større sannsynlighet for at barna vil klare seg bra på tross av skilsmissen. Er det et høyt konfliktnivå mellom foreldrene før skilsmissen, kan en skilsmisse være positiv for både foreldrene og barna [35]. Slik kunnskap er viktig for å veilede foreldre som skiller seg om hvordan de i størst mulig grad kan skåne barna for negative konsekvenser av skilsmissen. Denne kunnskapen understreker også betydningen av å samtidig undersøke skilsmisse og konflikt i en og samme studie.

6.2 Skilsmisse/separasjon

Studier fra land utenom Norden og internasjonale oversiktsartikler tyder på at det er en klar forskjell på foreldrekonflikt og skilsmisse/separasjon når det gjelder sammenhenger med problemer hos barn [88]. Siden det foreligger få norske studier av sammenhenger mellom skilsmisse/separasjon og problemutvikling hos barn, vil vi likevel ta med noe om studier fra andre land. I internasjonale metaanalyser blir det rapportert om økte tilpasningsvansker (for eksempel utagerende vansker akademiske problemer, psykologiske vansker, og sosiale relasjoner) for barn med skilte versus gifte foreldre. Effektstørrelsene er imidlertid relativt svake ($d = 0,16 - 0,22$) [90]. Lignende funn fremkommer i norske studier som ser på langtids-effekter av skilsmisse/separasjon [72,91-94].

Funn fra norske studier av langtidseffekter indikerer at skilsmisse kan ha konsekvenser for barn på både kort og lang sikt. For eksempel rapporterte Størksen et al. [94] at det blant ektepar var omtrent doblet sannsynlighet for samlivsbrudd dersom enten mannen ($HRR = 1,72$) eller kvinnen ($HRR = 1,93$) i pare

hadde skilte foreldre, også når det var kontrollert for alder og utdanning. I tillegg var det tre ganger så høy sannsynlighet for skilsmisse dersom begge ektefellene hadde skilte foreldre (HRR = 2,87). Videre rapporterte Reneflot [93], som brukte registerdata med alle norske barn født fra 1974 til 1979 (n = 265 793), at skilsmisse i barndommen (før 16-års-alderen) var assosiert med 1,18 - 1,51 ganger økt odds for å bli forelder tidlig (før 23-års-alderen). For jenter var det dessuten 1,15 - 1,42 ganger økt odds for å få barn utenfor ekteskap/samboerskap. Alle analyser ble kontrollert for respondentens og foreldrenes egen alder og utdanning.

Det blir også rapportert sammenhenger mellom foreldres skilsmisse og ungdommers frafall i videregående skole. I et landsomfattende utvalg med omtrent 200 000 norske barn (født mellom 1974 og 1987), ble det rapportert at å ha opplevd i barndommen at foreldrene skilte seg var relatert til frafall fra videregående skole selv når barnets kjønn, alder, antall søsken og foreldres utdanning ble kontrollert for [92]. Mens skilsmisse før barnet var født ga en økning på 50 % i frafall fra videregående skole, ga skilsmisse innen barnet var 16 år en økning i frafall fra videregående skole på 23 %.

Norske studier tyder på at barn av skilte foreldre har høyere forekomst av psykiske helseproblemer, både når det gjelder emosjonelle og utagerende vansker. For eksempel rapporterte Størksen et al. [91] med grunnlag i ungdomsundersøkelsen til Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (UngHUNT) (n = 8984) at det er mer enn dobbelt så mange ungdommer med et betydelig nivå av angst og depresjonssymptomer blant de med deprimerte, skilte foreldre (30 %) som blant de med ikke-deprimerte, ikke-skilte foreldre (14 %). I studien ble det kontrollert for foreldrenes utdanning og inntekt og familiestruktur, og både foreldres skilsmisse og psykiske helse var relatert til tilpasningsvansker hos barna uavhengig av hverandre. I en annen studie ble det vist at risikoen for å ha utagerende tilpasningsvansker (både utagerende og emosjonelle vansker) økte med 30-120 % hos 12-15 åringer (n = 4127) dersom de bodde med sin skilte alenemor i forhold til hvis de bodde med begge sine biologiske foreldre [72]. I analysene ble det kontrollert for foreldres utdanning og økonomiske ressurser.

Samlet tyder disse resultatene på at skilsmisse/separasjon gir økt sannsynlighet for tilpasningsvansker også blant norske barn og ungdommer. Slike tilpasningsvansker ser ut til å omfatte forsinkede eller for tidlige rolleoverganger, som det å få barn tidlig, skille seg, frafall fra skolen og andre skoleproblemer, i tillegg til andre tilpasningsvansker som internaliserende og eksternaliserende vansker med varierende styrke (OR varierte fra 1,18-1,93). Det er viktig å påpeke at siden disse studiene ikke er eksperimentelle, så kan de ikke si

noe sikkert om årsakssammenhenger mellom skilsmisse/separasjon og tilpasningsvansker. For eksempel kan sammenhengene skyldes flere andre faktorer som felles gener, eller miljøfaktorer som sosioøkonomisk status, familiebelastninger og lignende. Likevel tyder funnene på at selv i den norske velferdsstaten, hvor det offentlige yter mye støtte og ressurser, er det en sammenheng mellom skilsmisse/separasjon og kortvarige og langvarige tilpasningsvansker hos barn og ungdom. Studiene som er gjort har som oftest fokusert på ungdommer og voksne, og videre studier burde undersøke hvordan foreldrenes brudd kan påvirke yngre barn.

Studier som fokuserer på skilsmisse/separasjon, fanger ikke opp familieoppløsning hos samboende. Dette er særlig viktig siden 18 % av foreldre i dag lever i samboerskap [51] og samboerskap oppløses nesten tre ganger så ofte som ekteskap [52]. Videre studier burde også dreie seg om hvordan konflikt mellom foreldre påvirker sammenhengen mellom skilsmisse/separasjon og/eller ulike typer familiestruktur, siden internasjonal forskning tyder på at konflikt kan forklare en betydelig del av denne sammenhengen. I tillegg er det viktig å finne ut mer om hvilke konsekvenser det har for barn å leve i familier med høyt konfliktnivå når det ikke kommer til brudd mellom foreldrene. Det er særlig viktig å finne ut hva som karakteriserer slike familier, siden det kan være vanskelig å fange opp disse barna.

6.3 Familiestruktur og delt omsorg/bosted

Studier av familiestruktur (som også inkluderer samboende foreldre som har gått fra hverandre) og konsekvenser for barn og ungdom er også blitt gjennomført i Norge. Fordi familiestruktur ser ut til å være assosiert med foreldrekonflikt/vold [for eksempel 18], er det relevant å se hva et par utvalgte norske studier sier om dette.

Nævdal og Thuen [84] rapporterte fra en tverrsnittsundersøkelse blant norske 14-15-åringer (n = 1686) at ungdom som bodde med bare den ene av foreldrene ofte hadde dobbelt så høy forekomst av psykososiale problemer (vold, aggresjon, skoleproblemer og psykiske plager) som de som bodde med to foreldre. En annen norsk studie blant syvendetil niendeklassinger (n = 2550) viste at det var økt risiko for tilpasningsvansker for de som bodde hos biologisk mor og stefar og de som bodde bare hos fedrene sine, sammenliknet med dem som bodde med to biologiske foreldre [71]. For eksempel var det fire ganger så høy prosentandel som hadde brukt ulovlige rusmidler blant dem som bodde bare med fedrene sine som

blant dem som bodde med begge foreldrene sine. Også Nævdal og Thuen [84] rapporterte at det å bo med bare far var assosiert med høyere nivå av tilpasningsproblemer.

I en nyere norsk studie av Kalil et al., [37] undersøkte man avstand mellom stedet der barna bodde og stedet der fedrene bodde i familier der far ikke bodde sammen med barnet etter skilsmisse, og barnas senere økonomiske situasjon og utdanningsnivå. Forskerne fant at fedre med høyere utdanning hadde mer konflikt med barnets mor, og at geografisk nærhet mellom barn og far var negativt assosiert med barnas utdanningsnivå og økonomisk situasjon senere. De konkluderte med at lengre geografisk avstand til far dermed førte til at barna ble beskyttet mot konflikten mellom foreldrene. I studien ble det kontrollert for konfliktnivå, sosiodemografiske variabler, og ulike karakteristika ved foreldrene og barna før og etter skilsmissen.

Det er blitt gjennomført flere norske studier om delt bosted [for eksempel 4,38]. Skjørten et al., [4] undersøkte delt bosted blant 527 foreldre og rapporterte at i fire av fem familier fungerte ordningen bra for de fleste barna. Studien var basert på rapporter både fra foreldre og barn. Slike positive resultater av delt omsorg er også funnet i andre land [95]. Dette betyr likevel ikke at delt omsorg er den beste løsningen for alle. For eksempel hadde Skjørten og kolleger [4] sin studie lav svarprosent (55 %). Det er sannsynlig at høyrisikofamiliene var underrepresentert blant de som var med i studien. I de tilfellene (en av fem) der delt bosted fungerte middels eller dårlig, rapporterte foreldrene at årsaken var samarbeidsproblemer mellom foreldrene, opprettelse av nye familier, praktiske problemer grunnet arbeid eller tid, reiselengde/avstand, økonomi, eller boligforhold. Funnene kan også skyldes at familiene som velger delt omsorg skiller seg fra de som ikke gjør det på flere områder, for eksempel fant Skjørten og kolleger at blant de foreldrene som valgte delt bosted, var det flere med høy utdanning og lavt konfliktnivå. En litteraturstudie av delt bosted konkluderte for eksempel med at konfliktnivået mellom foreldrene så ut til å ha størst betydning for om delt bosted fungerte godt for alle parter [96]. I denne studien ble det dessuten konkludert med at selv om delt bosted fungerer for de fleste barn, vil denne løsningen være problematisk for noen familier og man må derfor vurdere hva som er best ut fra hvert enkelt barns behov og familiesituasjon. Resultater fra et par andre studier tyder på at delt omsorg ikke er en optimal løsning for de minste barna, spesielt når det innebærer stadig flytting mellom to hjem [76]. I tillegg har foreldrenes konfliktnivå, barnets alder og utvikling og om omsorgsordningen er valgt frivillig av begge foreldrene, innvirkning på om delt bosted er en god løsning [96].

Oppsummert tyder norske studier på at noen typer familiestruktur gir økt risiko for tilpasningsproblemer hos barn. Det var spesielt høy risiko ved å bo bare med far, noe som kan skyldes seleksjon til denne bosituasjonen. Denne forskningen har, i likhet med skilsmiseforskningen, for det meste fokusert på ungdomsutvalg, og er i tillegg hovedsakelig basert på tverrsnittsdata. Basert på den forskningen som finnes i dag er det også vanskelig å si noe sikkert om hva som er best når det gjelder delt bosted. Det er blant annet vanskelig å sammenligne grupper på grunn av utvalgsskjevheter. Man kan ikke uten videre sammenligne familier som har valgt delt bosted med de som har valgt andre omsorgsløsninger, for deretter å se på mulige konsekvenser for barna. Det kan for eksempel være at de fleste familier som har valgt delt bosted for barna, er par som i utgangspunktet har lite konflikt og samarbeider bra. Flesteparten av de norske studiene om skilsmisse/separasjon og familiestruktur har ikke kontrollert for konflikt eller fiendtlighet mellom foreldrene. Det er viktig at dette blir gjort i fremtidige studier.

6.4 Diskusjon og oppsummering: Konsekvenser av samlivsbrudd

Internasjonale studier viser at samlivsbrudd og konflikt mellom foreldre henger sammen, og at dette kan virke inn på tilpasningsvansker hos barna. Norske studier av samlivsbrudd viser sammenhenger med tilpasningsvansker hos barn og ungdom. Foreldres samlivsbrudd ser ut til å ha sammenheng med forsinkede eller for tidlige rolleoverganger som det å få barn tidlig, frafall fra skolen og andre skoleproblemer og det å selv skille seg, i tillegg til konsekvenser for psykisk helse som angst og depresjon, utagerende vansker og rusproblemer. Forskning tyder på at konflikt mellom foreldrene muligens kan forklare sammenhengen mellom samlivsbrudd og tilpasningsvansker hos barn og ungdom, men her er det behov for flere studier, spesielt i en norsk kontekst. I flere av de norske studiene om samlivsbrudd og familiestruktur kontrolleres det ikke for konflikt mellom foreldrene. Det er derfor behov for flere studier som undersøker samlivsbrudd og konflikt mellom foreldrene samtidig, for å finne ut hva som egentlig er assosiert med tilpasningsvansker hos barn og ungdom.

7 Virkningen av mekling

7.1 Norske studier

Som tidligere nevnt finnes det ulike måter å hjelpe eller beskytte barn fra negative konsekvenser av foreldrekonflikt og samlivsbrudd. I denne rapporten er hovedfokus på mekling.

Det er kun gjort noen få studier av effekten av mekling i Norge. En av disse var en evaluering av foreldremekling etter at en ny ekteskapslov ble innført i 1993. Evalueringen ble utført på nittitallet av forskere ved Høgskolen i Volda og Møreforskning Volda, på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet [38]. Totalt omhandlet denne evalueringen data fra 456 meklingsaker. Av disse var det 335 ekteskapsmeklinger, 100 obligatoriske barnelovsmeklinger og 21 frivillige barnelovsmeklinger. Oppsummert fant man at mekling fungerte godt og som forventet i to av fem tilfeller. Samtidig ble ordningen også i to av fem tilfeller betraktet som relativt bortkastet sett fra et samfunnsperspektiv, fordi partene som regel var enige før de kom til mekling. I ett av fem tilfeller kom man ikke frem til noen løsning på meklingen - som regel på grunn av et svært høyt konfliktnivå mellom foreldrene. En annen utfordring som nevnes i rapporten, er at blant de parene som var uenige før mekling, var troen på løsning klart mindre enn ønsket om løsning. Dette påvirket parenes motivasjon for å gjennomføre meklingen [38].

Da Ekeland og Myklebust [38] så på konflikt mellom foreldrene før mekling og ett år etter mekling, fant de at konfliktnivået gjennomsnittlig var gått litt ned. Samtidig var konfliktnivået høyere enn parene selv hadde forventninger om rett etter at meklingen var gjennomført. Videre fant man at det særlig var de obligatoriske barnelovsmeklingene som innebar mye konflikt, og i disse hadde nivået ofte økt ett år etter meklingen.

Evalueringen viste at konfliktnivået hang sammen med hva slags avtale man hadde laget om barna: I de sakene hvor mor hadde foreldreansvaret alene, var det økt konfliktnivå etter ett år. I saker hvor det ble valgt felles foreldreansvar var det størst *nedgang* i konfliktnivå - i dette utvalget var disse foreldrene blant de som hadde høyest konfliktnivå før mekling. I følge forfatterne er dette saker hvor man vil hevde at det forutsettes samarbeid og lite konflikt, men deres data

tyder likevel på at selve ordningen med felles foreldreansvar fører til mindre konflikt [38].

På oppdrag fra Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet foretok forskere ved SINTEF en kvantitativ tverrsnittsstudie av meklere og foreldre i 1460 meklingsaker for å evaluere mekling etter ekteskapsloven og barneloven [39]. De fant at mekling ved samlivsbrudd førte til avtale mellom foreldrene i 75 % av sakene. De tolket dette som tegn på at mekling fungerer godt for mange, selv i Norge hvor mekling er obligatorisk og dermed kan føles påtvunget for noen. Videre fant de at halvparten av foreldrene som oppnådde avtale var enige før meklingen begynte.

En tredjedel av foreldrene mente at meklingen ikke hadde hatt noen effekt på konfliktnivået, mens en tredjedel oppga at meklingen til en viss grad var med på å dempe konflikten. Blant parene var det 28 % som oppga at de i utgangspunktet ikke hadde noen stor konflikt, og 5 % oppga at meklingen i stor grad var konfliktdepende [39]. Dersom foreldrenes vurderinger er korrekte, ser ikke meklingen ut til å dempe konfliktnivået blant særlig mange.

SINTEF-forskerne gjennomførte åtte måneder senere en oppfølgingsundersøkelse blant 191 av foreldrene. De fant da at konfliktnivået hos 70 % av foreldrene var uendret og lavt, eller lavere enn ved avsluttet mekling [39]. De resterende 30 % oppga at konflikten var uendret høy eller høyere. I tilfeller med vedvarende høy eller høyere konflikt dreide det seg i hovedsak om barnefordelingsaker, og i størst grad om de som ikke hadde oppnådd en avtale. Nesten 80 % av foreldrene oppga at de hadde et bra samarbeid åtte måneder etter mekling, mens de øvrige hadde et dårlig eller ikke-eksisterende samarbeid.

Foreldre med et uendret høyt eller høyere konfliktnivå etter meklingen samarbeidet vesentlig dårligere om barna enn foreldre som oppgav at konflikten var uendret/liten eller lavere etter mekling. Ådnanes og kolleger [39] konkluderte med at selv om de fleste foreldre var fornøyde og kom frem til en avtale etter mekling, så det ut til å være vanskelig for familier med mye konflikt å nå frem til en løsning med meklingsordningen slik den fungerer i dag.

Barnefordelingsaker (saker der en eller begge ønsker å ta saken videre til domstolen) var noe under-

representert i utvalget i SINTEF-studien. Dette kan ha påvirket funnene. Utvalget hadde også andre skjevheter. For eksempel var foreldre med høyt konfliktnivå underrepresentert. Skjevhetene i utvalget ble tatt hensyn til i analysene, men dette er likevel viktig å huske på når man vurderer tall fra studien. Forskerne sier selv at representativiteten i oppfølgingsstudien ikke er god. Alle ble spurt på første tidspunkt i datainnsamlingen om de var villige til å bli med på en oppfølgingsstudie. Av de som ble med i oppfølgingsstudien, var det klart flere kvinner, 63 %, mot 52 % i den første undersøkelsen. Det var kun 7 stykker (3 %) i oppfølgingsstudien som ikke var etnisk norske, mot 9 - 10 % ved baseline. Foreldrene i oppfølgingsstudien var også litt yngre enn det opprinnelige utvalget, og andelene barnefordelingssaker var vesentlig lavere (11 %) enn i det opprinnelige utvalget (19 %), hvor det også var lavere enn i befolkningen. Dette betyr at par med høyt konfliktnivå var underrepresentert i oppfølgingsstudien [39].

Den tredje norske studien der en undersøker mekling er Foreldre i Mekling (FORM)-prosjektet, som fulgte 154 foreldrepar under mekling [40]. Av disse var det høyt konfliktnivå blant 25 % av foreldrene. Atten måneder etter mekling var det i overkant av 37 % av foreldrene som sa at meklingen hverken hadde vært til hjelp eller ulempe, og 9 % mente at den hadde vært mest til ulempe. I 31 % av tilfellene hadde foreldrene kommet frem til en avtale før meklingen, mens 40 % hadde kommet frem til avtaler under meklingen. I FORM-prosjekt ble det også funnet at 21 % av parene var uten avtale etter meklingen.

Da man så på foreldre med et høyt konfliktnivå, fant forskerne i FORM-prosjektet at i hele 80 % av disse sakene hadde minst en av foreldrene lite håp om at de kom til å finne en løsning. Nesten halvparten av parene med høyt konfliktnivå sa at de hadde trengt mer hjelp. Samtidig var det rundt 37 % av parene i denne høykonfliktgruppen som avsluttet meklingen etter bare én time, og 29 % avsluttet etter to timers mekling. Det betyr at hele 66 % av høykonfliktgruppen avsluttet meklingen etter bare to timers mekling. Rammen for meklingstid er syv timer. En utfordring er altså å finne ut hvordan man kan motivere og legge til rette for at par med høyt konfliktnivå kan bruke mer tid i mekling [40].

I en kvalitativ hovedoppgave basert på et utvalg på åtte foreldrepar fra FORM-prosjektet ble det blant annet vurdert om en times mekling så ut til å være nok [41]. I dette lavkonfliktutvalget konkluderer forfatteren med at en time var nok for de parene som var kategorisert som kjennetegnet av 'samspillende avklarethet'. Det vil si par som trengte hjelp til å løse mindre saksuenheter og som trengte informasjon om formaliteter. For andre par, med klare relasjonskonflikter, ville det være nødvendig med en videre prosess

utover den ene obligatoriske timen. Men som forfatteren selv skriver, var utvalget lite og med utilstrekkelig variasjon, og det er derfor vanskelig å komme med en klar konklusjon fra studien [41].

En annen kvalitativ studie omhandler minoritetsperspektiver på norsk familievern [3]. Utvalget besto av 34 informanter hvorav 23 hadde ikke-vestlig bakgrunn, og de fleste hadde vært til obligatorisk mekling etter ekteskapsloven. Mange av sakene ble definert som høykonfliktsaker, hvor det hovedsaklig dreide seg om samvær med barn og regulering av dette. Studien fant at parene hadde hatt et dårlig foreldresamarbeid og at meklingen i liten eller ingen grad bidro til å forbedre dette. Flere av fedrene i studien slet med dårlig økonomi, arbeidsledighet og dårlig bosted. Dette kan være en av årsakene til at de hadde mindre kontakt med barna etter samlivsbruddet enn det som ellers er vanlig. Samværsordningene som ble valgt, var tradisjonelle ved at mødre som oftest hadde den daglige omsorgen for barna. Den norske foreldremeklingen fortonet seg som en ny og fremmed ordning for informantene. Noen syntes de hadde hatt god hjelp av meklingen, mens mange opplevde meklingen som problematisk og at det ikke var til hjelp med tanke på deres behov. Flere av informantene mente meklingen burde kunne gjøre mer for å påse at samværsavtaler ble overholdt. Det ble også nevnt at mekling fungerer for de som kan kommunisere og samarbeide, mens meklingen ikke fungerer når samarbeidet og kommunikasjonen mellom partene er dårlig. I følge de fleste informantene i denne studien førte ikke meklingen til bedre foreldresamarbeid, eller til en bedre situasjon for barnet [3].

7.2 Internasjonale studier

Internasjonalt finnes det mange ulike modeller for mekling og det brukes ofte ulike kombinasjoner av tilnærminger [41]. I en oppsummering av ni amerikanske studier av mekling konkluderes det med at mekling fungerer godt og at mellom 50 og 90 % av sakene ble løst etter meklingen [43]. Men en utfordring innenfor forskningsfeltet er at det er lite ny internasjonal forskning om mekling, og det er lite forskning som vurderer fordeler og ulemper ved de ulike typene mekling (for eksempel problemløsende, transformativ, som legger vekt på styrking av selvfølelser, terapeutisk, tilretteleggende eller evaluerende mekling) [97]. Man vet derfor relativt lite om effekten av de ulike tilnærmingene og hvem de er effektive for. Randomiserte kontrollerte studier (RCT-studier) blir av mange sett på som gullstandarden innenfor forskning om effekter av tiltak [97]. Det er gjort få slike studier innenfor meklingsfeltet, men en RCT-studie av

Emery og kolleger [44], som fulgte 71 familier der det var strid om barnefordelingen, blir ofte trukket frem. I begynnelsen av studien ble halvparten (n = 35) fordelt til mekling, mens resten (n = 36) måtte gå gjennom rettsystemet. Emery og kolleger fant at etter en 12-års oppfølgingsperiode var det ingen forskjeller mellom gruppene når det gjaldt hvem barna bodde hos. De fant videre at meklingen ga positive langtidseffekter. For eksempel var foreldre som hadde vært til mekling generelt mer involvert i barneoppdragelsen, mer delta-gende i viktige aktiviteter og tilbrakte oftere fridager og ferier sammen med barna. I tillegg hadde fedre som ikke bodde med barna signifikant mer kontakt med barna dersom de hadde deltatt i meklingen. Denne gruppeforskjellen viste seg å komme av veldig liten involvering i barna blant foreldre som ikke bodde fast med barnet og som hadde vært i retten, og ikke av spesielt høy involvering blant foreldre som ikke bodde med barnet i meklingsgruppen. Kontakten mellom foreldrene var også hyppigere etter 12 år blant parene i meklingsgruppen. Studien viste også at det var mindre konflikt over tid blant parene som hadde gjennomført mekling. Til tross for flere positive konsekvenser av mekling, fant Emery et al. [44] ingen forskjeller i psykisk helse mellom gruppene, hverken hos foreldrene eller barna. Men som de skriver er det kanskje ikke å forvente at en femtimers meklingsintervensjon skal ha en forbedrende effekt på den psykiske helsen 12 år etter [44]. Studien omfatter dessuten svært små grupper. Dermed må forskjellene mellom gruppene være svært store for at en skal oppnå statistisk signifikans. Designet i deres studie (tilfeldig allokering) gjorde at de kan konkludere med at saker som har vært til mekling sjeldnere ender med rettsak enn de som har vært hos advokat/ tvistemål (eng. litigation) [45].

En nyere oversiktsartikkel som ser på meklingsforskning fra Nord-Amerika, vest-Europa og Australia, rapporterer at mellom 50 og 85 % av foreldrene som møter til mekling, inngår avtaler [42]. Dette gjelder uansett type mekling, om den er frivillig eller obligatorisk eller om den er privat eller i offentlig regi. I forskningsoppsommeringen ble det videre konkludert med at foreldrene i høy grad kjenner seg forpliktet av det som er avtalt under meklingen. Det ser ut til at andelen foreldre som reiser saken på nytt, generelt er lavere blant foreldre som har vært til mekling enn blant foreldre som har vært i rettsapparatet. Man finner også at tilfredsheten etter mekling er god, både på kort og lang sikt. Foreldre som har vært gjennom mekling vurderer avtalene som mer rettferdige enn de som har vært gjennom rettsapparatet. Etter mekling er foreldre mer tilbøyelige til å mene at begge parter hadde oppnådd noe de hadde ønsket seg, mens etter rettsaker ble det oftere opplevd at man hadde en vinner og en taper [42].

7.3 Moderatører

7.3.1 Egenskaper ved meklingsprosessen

Nasjonal og internasjonal forskning har vist at erfarne meklere og mekling over tid bidrar til bedre kommunikasjon mellom foreldre i konflikt og at flere oppnår enighet om avtaler [42]. Enkelte studier har vist at når fokuset er rettet mot kommunikasjon og relasjonelle spørsmål, øker sjansene for et avtaleresultat. I saker med mye konflikt er det viktig å få samtykke fra begge parter og at begge partene ser nytten av meklingen. I konfliktfylte forhold er meklingen like mye en psykologisk prosess som en prosess frem mot en formell avtale [42]. I følge Gulbrandsen og Tjersland [42] er det et tankekors at man i Norge kan avbryte meklingsprosessen etter kun en time da par i konflikt ofte trenger mer tid for å få etablert et visst nivå av kommunikasjon.

Man tenker seg at det kan være positivt for barna å bli hørt, og mange innenfor meklingsfeltet har vært opptatt av å innlemme barna i meklingsprosessen. Det er i hovedsak tre måter man involverer barn på i mekling. Det kan være individuelle samtaler med barna, fellessamtaler med foreldrene og barna, eller at foreldrene kan bli gitt mulighet til å lytte til samtalen. Meklerne har med barna [27]. Barnas deltagelse blir av noen meklere brukt som et virkemiddel i foreldrekonflikten for å hjelpe foreldrene til å komme videre i prosessen. Fokuset blir satt på barnas beste fremfor foreldrenes konflikt [27].

I følge Gulbrandsen og Tjersland [42] er evalueringsstudiene om konsekvenser av barns deltagelse i meklingen få og de funnene som rapporteres er inkonsistente. Det er blant annet foretatt noen studier i Australia av Macintosh og kolleger [98]. De indikerer at barns deltagelse i mekling påvirker foreldrenes samspill og reduserer konflikt og bebreidelser. I tillegg fant man at det var positivt for barna at de fikk snakke og bli hørt. På den annen side viser Gulbrandsen og Tjersland [42] til studier som for eksempel Lansky et al. [99], som rapporterte at barn i mekling kan føle lojalitetskonflikter, og at de kan føle seg presset til å snakke om noe de ikke ønsker å snakke om, eller ta stilling til noe de ikke ønsker å ta stilling til.

Det finnes ingen retningslinjer som knytter barns uttalerett direkte til meklingsrommet, dette ansvaret ligger hos foreldrene. SINTEF-studien viste at barn hadde deltatt i kun 4 % av sakene, det vil si i 68 av de totalt 1460 meklingene. I 38 % av sakene hadde ikke mekler informert om barnets rett til å bli hørt, og i 41 % av sakene ble det ikke informert om foreldrenes plikt til ta hensyn til barnet. Det gjaldt spesielt i saker med de yngste barna [39].

7.3.2 Egenskaper ved familien

Konfliktnivået mellom foreldrene er en viktig faktor som virker inn på mulighetene for å finne en løsning under mekling. I SINTEF-studien fant man at i 12 % av meklingene var konfliktnivået svært høyt [39]. Noen steder blir par med høyt konfliktnivå avvist fra mekling, mens andre steder har man tilrettelagt mekling spesielt for par i konflikt. Internasjonal forskning som har sett på om man skal tilrettelegge meklingen spesielt for de med høy konflikt og hvordan man eventuelt kan gjøre det, gir ikke noe klart svar [42].

I den norske studien ved SINTEF fant man at foreldrenes alder og utdanning ikke hadde betydning for om man kom frem til enighet etter meklingen [39]. I FORM-prosjektet fant de heller ingen signifikante forskjeller i alder eller utdanning mellom foreldre med høyt eller lavt konfliktnivå [40].

Når det gjelder etnisk tilhørighet, fant forskerne i SINTEF-studien at det var noe større sannsynlighet for at etnisk norske foreldre oppnådde enighet etter mekling, men forskjellene mellom gruppene var små [39]. De fant også at det spesielt var temaer som fast bosted og barnas egne ønsker og behov, som var de viktigste faktorene når det gjaldt å komme frem til en avtale i barnefordelingssakene.

7.4 Kan mekling bidra til å bedre barnas situasjon?

Selv om et knippe studier tyder på at mekling kan bidra til bedre kommunikasjon mellom foreldre og at en får i stand avtaler mellom foreldrene, er det få studier om meklingens effekt på barns tilpasning. I følge en terapeutisk tilnærming tenker man seg at man avlaster barna for konflikt ved å gi dem mulighet til å uttrykke sine reaksjoner og få bearbeidet følelsene ved å delta i meklingsprosessen. I pedagogiske modeller tenker man seg at gjennom å snakke direkte med barna får mekleren vite hvordan barna har det, noe som vil være til hjelp for å finne best mulig løsning for hver enkelt familie [27].

På noen områder har det vist seg at mekling kan bedre barnas situasjon, mens det på andre områder ikke ser ut til å ha noen effekt på barna. Som tidligere nevnt har Emery og kolleger vist at den forelderen som ikke bor fast sammen med barnet kommuniserte oftere med barna og generelt var mer involvert i barneoppdragelsen hvis foreldrene hadde vært til mekling enn hvis de hadde vært i retten [44]. På andre områder er det ikke funnet tilsvarende indikasjoner på positive effekter. Gulbrandsen & Tjersland [42] viser til nordamerikanske studier hvor det for eksempel ikke er funnet forskjeller mellom barn med foreldre som har vært gjennom mekling og barn med foreldre som har

vært i rettsapparatet når det gjelder tilpasning til skole og hjem [42].

I SINTEF-studien ble meklerne og foreldrene bedt om å vurdere om de mente at avtalene som ble oppnådd under meklingen ivaretok barnets beste [39]. På dette punktet fant man at hva som ble oppfattet å være barnets beste varierte med grad av konflikt mellom foreldrene. Meklernes oppfatning var at i saker med høyt konfliktnivå ble ikke barnets beste ivare tatt like godt som i saker med lavt konfliktnivå. Videre fant man at barna i liten grad involveres i meklingen, til tross for at man mener de bør bli hørt. Utfordringen er å finne ut hvordan barn best kan komme til orde i meklingsprosessen, og man bør forske på barns erfaringer med dette [39]. Det er derfor behov for gode norske studier av mekling i Norge. Forskerne som arbeidet med SINTEF-studien foreslår at man bør etablere et eget tilbud til barna innenfor meklingen. Det kan være gruppesamtaler, samtale mellom barn og terapeut, mellom barn, mekler og foreldre eller lignende [39].

7.5 Diskusjon og oppsummering: Mekling

Det er vanskelig å trekke noen sikre konklusjoner ut fra den forskningen som er gjort om mekling. Mange av studiene er små, de er av varierende metodologisk kvalitet og ofte er det vanskelig å generalisere funnene fordi de lokale forholdene varierer så sterkt fra land til land [38]. Man kan stille flere kritiske spørsmål til forskning hvor man sammenligner foreldre etter mekling og etter rettssak. For det første er det store variasjoner i hva som faktisk inngår i meklingsprosessen, slik at resultatene vanskelig kan sammenlignes. I tillegg er det ikke sikkert foreldregruppene er sammenlignbare. Det kan være ulike innstillinger til samarbeid blant foreldregruppene man sammenligner. Man kan dessuten stille spørsmål ved om det er mekling som fremmer samarbeid eller om det er rettsprosessen som forverrer samarbeidet. En løsning på metodeproblemene er studier der en randomiserer til ulike betingelser. Dersom det av etiske eller andre grunner er vanskelig å få til randomisering, må en forsøke å benytte andre gode design som kan gi grunnlag for å si noe om effektene av meklingen på barnas atferd, helse og livskvalitet. Det som går igjen i forskningen på feltet er at man vet for lite om hvordan meklingene ble utført og hva som skiller foreldreparene som ble sammenlignet [42].

Meklingsformen man bruker må tilpasses det enkelte par og deres situasjon. Det kan være slik at ulike tilnærminger kan gi like gode resultater. Forskere innenfor meklingsfeltet antyder at mekling er en god

intervensjonsform, men at man trenger mer forskning på selve meklingsprosessen. Det trengs dessuten mer kunnskap om betydningen av relasjonen mellom mekler og foreldre, og om hva som bidrar til et godt samarbeidsklima [42].

Internasjonal forskning viser at det er relativt få par som ikke kommer frem til en form for enighet etter mekling. Når det gjelder de som ikke kommer til enighet etter mekling, er det gjort lite forskning. Det hadde vært interessant å vite mer om hva som karakteriserer disse parene og meklingsprosessen de har vært gjennom [97], for å lære mer om hva som fungerer godt og hva som fungerer mindre godt.

Noen studier viser at sammenlignet med rettslige prosesser gir mekling raskere avtaler, de er mer innholdsrike og de fører oftere til mer samvær og færre problemer med avtalen over tid. Par som har vært til mekling er også gjennomgående fornøyde med opplevelsen av meklingen [38]. Forskningen tyder på

at mekling gir bedre resultater enn en rettssak [42]. Det er blitt hevdet at fokuset i forskningen derfor kan dreies over fra *om* mekling fungerer til *hva* som fungerer for *hvem*. I tillegg trenger man mer kunnskap om barnas rolle i meklingen. Oppsummert konkluderes det i SINTEF-rapporten med at det er særlig tre områder som trenger mer fremtidig forskning: konfliktsaker, tverrkulturell mekling og høring av barn [39]. Siden seleksjon til gruppene kan tenkes å forklare de forskjellene en finner mellom de som har vært til mekling og de som har vært innom rettsapparatet, er det kanskje for tidlig å trekke den konklusjon at mekling gir positive resultater. Samtidig viser også forskningen at foreldre er fornøyde med meklingen og at de fleste kommer til enighet om avtaler. Større usikkerhet knyttes til hvordan meklingen kan tilrettelegges for foreldre som trenger det mest – de med et høyt konfliktnivå.

Oppsummering og konklusjon

En stor andel norske barn opplever foreldrekonflikt. For eksempel opplever 10 000 barn skilsmisse årlig, og tallet for samlivsbrudd som inkluderer samboerskap er 21 400. Rundt 8 % av alle barn opplever å bo i hjem med mye konflikt mellom foreldrene, og 2-7 % av ungdom oppgir at de har vært vitne til *fysisk* partnervold mot mor eller far i hjemmet. Den samlede andelen barn og ungdom som opplever en eller annen form for alvorlig foreldrekonflikt antas å være betydelig høyere.

Internasjonale studier tyder på at foreldrekonflikt har negative konsekvenser for barn og ungdom når det gjelder en rekke utfall; fra dårligere psykisk helse til dårligere skoleprestasjoner og interpersonlige forhold og rusproblemer. Avhengig av type konsekvens varierer effektene av foreldrekonflikt fra svake til middels sterke. Både egenskaper ved konflikten og ved barnet er avgjørende for styrken på denne sammenhengen. Konflikt mellom foreldre har sannsynligvis ulik effekt på barn avhengig av barnets alder og utvikling. I tillegg kan visse faktorer, som kognitive mestringsstrategier og emosjonell regulering, gjøre noen barn mer motstandsdyktige mot foreldrekonflikt. Det finnes mye internasjonal forskning som både ser på foreldrekonflikt og langtidskonsekvenser i longitudinelle studier og korttidskonsekvenser i eksperimentelle forsøk, men det er mangel på gode norske studier som undersøker hvordan foreldrekonflikt virker på barna.

Norske studier på relaterte områder som det å ha hørt eller sett vold mot mor eller far, tyder på lignende sammenhenger som det de internasjonale studiene finner om foreldrekonflikt. Det er også flere norske studier som undersøker konsekvenser av skilsmisse/separasjon og ulike familiestrukturer som rapporterer om fremtidige problemer innenfor både utdanning, interpersonlige forhold og psykisk helse. For eksempel viser norske studier at barn av skilte foreldre har høyere risiko for frafall fra videregående skole, større sannsynlighet for å skille seg og større sannsynlighet for å få barn tidlig enn de med foreldre som ikke har gått fra hverandre. I tillegg har ungdommer av skilte foreldre gjennomsnittlig høyere nivå av angst- og depresjonssymptomer, dårligere skolefungering, lavere livskvalitet og mer utagerende vansker og rusmiddelbruk. Lignende funn finnes for det å bare bo med en forelder i motsetning til to foreldre. Av disse studiene

er det få som benytter seg av longitudinelle data, og de som gjør det, er basert på registerutvalg som ikke gjør det mulig å kontrollere for risikofaktorer som for eksempel foreldrekonflikt ved skilsmisse/separasjon. Videre har de norske og nordiske studiene fokusert på selvrapporteringer fra ungdommer, og få nordiske studier har undersøkt direkte hvordan konflikt mellom foreldrene og samlivsbrudd påvirker barn.

Par som ønsker å gå fra hverandre, og som har felles barn under 16 år, må til obligatorisk mekling i Norge. Forskning tyder på at mekling kan bidra til bedret kommunikasjon samt til at en får til avtaler mellom foreldre. Det er derimot for få studier som ser på meklingsens effekt på barns tilpasning til at vi kan si noen konkret om dette. Resultater fra noen studier tyder på at mekling kan forbedre barns situasjon siden foreldrene kommuniserer oftere og blir mer involvert i barneoppdragelsen enn hvis de hadde vært i retten, mens andre studier ikke viser positive effekter. Når det gjelder barns deltagelse i mekling, hevder enkelte at slik deltakelse kan være belastende for barna, mens andre finner at det er positivt for barna å bli hørt og få snakket ut om egne opplevelser. Det trengs mer kunnskap om hvordan barn best kan komme til orde i meklingsprosessen, og om barns erfaringer med å delta i meklingsprosessen. Det bør gjennomføres studier blant barn i familier der det er høy grad av foreldrekonflikt, hvor barnas beste i mindre grad blir ivaretatt. Det er få studier som er metodisk gode nok til at en kan si noe sikkert om virkningen av mekling på barns psykiske helse og problematferd. Den kanskje aller største utfordringen er å få designet og gjennomført gode effektstudier ("efficacy" studies) som med større sikkerhet viser om mekling kan ha en positiv effekt på barns atferd, livskvalitet og helse.

Mål på sammenhenger

Det finnes flere typer statistiske størrelser som beskriver styrken på sammenhenger mellom variabler. En vanlig inndeling er i tre grupper: (i) mål på effektstørrelse, (ii) assosiasjonsmål og (iii) andre mål. Eksempler er Cohens d (effektstørrelse), Pearson's korrelasjon (assosiasjonsmål) og Oddsrate (tilhører gruppen andre mål).

Cohens d

En av de vanligste måtene å beregne effektstørrelse på er Cohens d [57], som er et uttrykk for hvor stor forskjell det er mellom to grupper på en metrisk variabel. Cohens d beregnes ved å dividere differansen mellom gjennomsnittsskårene i de to gruppene på det kombinerte standardavviket (SD). I følge Cohen [57] er en effekt på $d = 0,20$ svak, en effekt på $d = 0,50$ er middels, og en effekt på $d = 0,80$ er sterk. Det finnes flere måter å beregne det kombinerte standardavviket på. Noen mener at når en sammenligner en intervensjonsgruppe med en kontrollgruppe eller flere intervensjonsgrupper med en kontrollgruppe, skal en i stedet for det kombinerte standardavviket benytte standardavviket i kontrollgruppen.

Pearsons r og standardiserte regresjonskoeffisienter

Pearsons r , er et uttrykk for styrken på sammenhengen mellom to metriske variabler. I følge Cohen [57] er en korrelasjon på $r = 0,10$ svak, en korrelasjon på $r = 0,30$ er middels, og en korrelasjon på $r = 0,50$ er sterk. Dersom en regner ut Pearsons r på variabler der den ene eller begge bare har to verdier, får en assosiasjonsmål som har andre navn. Når en undersøker hvordan en bestemt metrisk avhengig variabel henger sammen med flere samtidige prediktorer (metriske eller dikotome), rapporterer en ofte det som kalles standardiserte regresjonskoeffisienter. Disse er nært beslektet med Pearsons r , men viser styrken på en sammenheng når en har kontrollert for andre prediktorer.

Insidensrisikorate og oddsrate

Insidensrisikorate (relativ risiko) angir hvor forhøyet sannsynlighet det er for at et utfall skal forekomme i en gruppe i forhold til i en annen gruppe. Oddsrate angir hvor forhøyet oddsen er for et utfall skal forekomme i en gruppe i forhold til i en annen gruppe. Oddsrate og relativ risiko er omtrent like for hendelser som forekommer sjeldent. Siden skilsmisse ikke kan betegnes som en sjelden hendelse, vil ikke dette være relevant når en skal sammenligne forekomsten av skilsmisse på tvers av grupper. I slike tilfeller blir verdiene en regner ut for relativ risiko og Oddsrate ganske forskjellige. Relativ risiko tilhører gruppen 'andre mål'. Når en har flere samtidige prediktorer (metriske eller kategorielle), kan en regne ut den justerte oddsraten. Det betyr at en har justert for de andre prediktorene som inngår i analysen.

Hazard rate risiko

Hazard rate risiko angir sannsynligheten for at noe vil skje i løpet av en tidsenhet i en gruppe i forhold til en annen gruppe. For eksempel kan det være at i en gruppe som får behandling er det dobbelt så stor andel som blir friske i løpet av en måned som i kontrollgruppen. Hazard rate risiko tilhører gruppen 'andre mål'.

Referanseliste

- [1] Thuen F. *Livet som deltidsforeldre*. Bergen: Fagbokforlaget; 2004.
- [2] United Nations. Bærekraft og sosial rettferdighet (sammendrag): en bedre fremtid for alle = Sustainability and equity (summary): a better future for all. [*Human Development Report 2011*]. New York: United Nations Development Programme; [oppdatert 2011; nedlastet Tilgjengelig fra: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_NO_Summary.pdf.
- [3] Lopez GS. *Minoritetsperspektiver på norsk familievern: klienters erfaringer fra møtet med familievernkontoret*. Oslo: NOVA; 2007, rapport 9/07.
- [4] Skjørten K, Barlindhaug R, Lidén H. *Delt bosted for barn*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS; 2007.
- [5] Margolin G, Oliver PH, Medina AM. Conceptual issues in understanding the relation between interparental conflict and child adjustment: Integrating developmental psychopathology and risk/resilience perspectives. I: Grych JH, Fincham FD, editors. *Interparental conflict and child development: Theory, research and application*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2001, s. 9-38.
- [6] Kerig PK. Children's coping with interparental conflict. I: Fincham FD, Grych JH, editors. *Interparental conflict and child development: Theory, research and application*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2001, s. 213-48.
- [7] Cummings EM, Davies PT. Maternal depression and child-development. *J Child Psychol Psychiatry* 1994; **35**: 73-112.
- [8] Grych JH, Fincham FD. Marital conflict and children's adjustment - a cognitive-contextual framework. *Psychol Bull* 1990; **108**: 267-90.
- [9] Davies PT, Cummings EM. Marital conflict and child adjustment - an emotional security hypothesis. *Psychol Bull* 1994; **116**: 387-411.
- [10] Buehler C, Krishnakumar A, Stone G, Gerard J, Pemberton S. Interparental conflict and youth problem behaviors: a meta-analysis. *J Child Fam Stud* 1997; **6**: 233-47.
- [11] Jouriles EN, Murphy CM, Farris AM, Smith DA, Richters JE, Waters E. Marital adjustment, parental disagreements about child-rearing, and behavior problems in boys - increasing the specificity of the marital assessment. *Child Dev* 1991; **62**: 1424-33.
- [12] Porter B, O'Leary D.K. Marital discord and childhood behavior problems. *J Abnorm Child Psychol* 1980; **8**: 287-95.
- [13] Krishnakumar A, Buehler C. Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Fam Relat* 2000; **49**: 25-44.
- [14] Straus MA. Measuring intrafamily conflict and violence: the conflict tactics scales. *J Marriage Fam* 1979; **41**: 75-88.
- [15] Straus MA, Hamby SL, Boney-McCoy S, Sugarman DB. The revised conflict tactics scales (CTS2). *J Fam Issues* 1996; **17**: 283-316.
- [16] Grych JH, Seid M, Fincham FD. Assessing marital conflict from the child's perspective: the adolescents' perceptions of interparental conflict scale. *Child Dev* 1992; **63**: 558-72.
- [17] Gunnlaugsson G, Kristjansson AL, Einarsdottir J, Sigfusdottir ID. Intrafamilial conflict and emotional well-being: a population based study among Icelandic adolescents. *Child Abuse Negl* 2011; **35**: 372-81.
- [18] Asgeirsdottir BB, Sigfusdottir ID, Gudjonsson GH, Sigurdsson JF. Associations between sexual abuse and family conflict/violence, self-injurious behavior, and substance use: the mediating role of depressed mood and anger. *Child Abuse Negl* 2011; **35**: 210-9.
- [19] Helweg-Larsen K, Frederiksen ML, Larsen HB. Violence, a risk factor for poor mental health in adolescence: a Danish nationally representative youth survey. *Scand J Public Health* 2011; **39**: 849-56.
- [20] Mossige S, Stefansen K. *Vold og overgrep mot barn og unge: en selvrapporderingsstudie blant avgangselever i videregående skole*. Oslo: NOVA; 2007, rapport 20/2007.

- [21] Huang, Lihong and Mossige, Svein. Academic achievement in Norwegian secondary schools: the impact of violence during childhood. [*Social Psychology of Education*]. Springer Netherlands; s 1-18. [oppdatert 13 Dec 2011; nedlastet 11 May 2012]. Tilgjengelig fra: <http://dx.doi.org/10.1007/s11218-011-9174-y>.
- [22] Ellonen N, Kääriäinen J, Sariola H, Helweg-Larsen K, Larsen HB. Adolescents' experiences of parental violence in Danish and Finnish Families: a comparative perspective. *J Scand Stud Criminol Crime Prev* 2011; **12**: 173-97.
- [23] Rosand GMB, Slinning K, Eberhard-Gran M, Roysamb E, Tambs K. Partner relationship satisfaction and maternal emotional distress in early pregnancy. *Bmc Public Health* 2011; **11**: 161.
- [24] Bekkhus M, Rutter M, Barker ED, Borge AIH. The role of pre- and postnatal timing of family risk factors on child behavior at 36 months. *J Abnorm Child Psychol* 2011; **39**: 611-21.
- [25] Ekeland T-J. Mekling - en kontekstuell modell. *Tidsskr Nor Psykologforen* 2010; **47**: 734-42.
- [26] Blandhol S. Meklingens filosofi. *Tidsskr Nor Psykologforen* 2010; **47**: 689-91.
- [27] Tjersland OA, Gulbrandsen W. Mekling ved samlivsbrudd: oversikt over modeller og ideologi. *Tidsskr Nor Psykologforen* 2010; **47**: 692-700.
- [28] Biscegalì R, Cheung C, Swinkin E, Jenkins J. Family structure and children's mental health in western countries . I: Garralda ME, Raynaud J-P, editors. *Increasing awareness of child and adolescent mental health* . Plymouth: Jason Aronson; 2010, s. 27-48.
- [29] Afifi TO, Boman J, Fleisher W, Sareen J. The relationship between child abuse, parental divorce, and lifetime mental disorders and suicidality in a nationally representative adult sample. *Child Abuse Neglect* 2009; **33**: 139-47.
- [30] Brown SL. Family structure and child well-being: The significance of parental cohabitation. *J Marriage Fam* 2004; **66**: 351-67
- [31] Johnson JG, Cohen P, Kasen S, Smailes E, Brook JS. Association of maladaptive parental behavior with psychiatric disorder among parents and their offspring. *Arch Gen Psychiatry* 2001; **58**: 453-60.
- [32] D'Onofrio BM, Turkheimer E, Emery RE, Slutske WS, Heath AC, Madden PA, Martin NG. A genetically informed study of the processes underlying the association between parental marital instability and offspring adjustment. *Dev Psychol* 2006; **42**: 486-99.
- [33] Crockenberg S, Langrock A. The role of emotion and emotional regulation in children's responses to interparental conflict. I: Grych JH, Fincham FD, editors. *Interparental conflict and child development: Theory, research and application*. Cambridge, UK.: Cambridge University Press; 2001, s. 129-56.
- [34] El-Sheikh M, Harger J. Appraisals of marital conflict and children's adjustment, health, and physiological reactivity. *Dev Psychol* 2001; **37**: 875-85.
- [35] Amato PR. The consequences of divorce for adults and children. *J Marriage Fam* 2000; **62**: 1269-87.
- [36] Augustsson H, Hagquist C. *Kartläggning av studier om nordiska ungdommars psykiska hälsa*. Göteborg: Nordiska Högskolan för folkhälsovetenskap, NHV; 2011, rapport 2011:5 R.
- [37] Kalil A, Mogstad M, Rege M, Votruba M. Divorced fathers' proximity and children's long-run outcomes: evidence from Norwegian registry data. *Demography* 2011; **48**: 1005-27.
- [38] Ekeland T-J, Myklebust V. *Foreldremekling: brukarperspektivet*. Volda: Møreforskning/HVO; 1997, rapport forskningsrapport nr 23.
- [39] Ådnanes M, Haugen GMD, Jensberg H, Minna R, Husum TL. *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov : er meklingsordningen tilstrekkelig innrettet mot de vanskelige sakene, opplever foreldrene mekling som nyttig, og er barnets beste en rettesnor for avtalen?* Trondheim: SINTEF Teknologi og Samfunn; 2011, rapport SINTEF A20162 .

- [40] Gulbrandsen W, Tjersland OA. *FORM-prosjektet: foreldremekling ved samlivsbrudd*. Oslo: Universitetet i Oslo, Psykologisk institutt; 2009, rapport 1.
- [41] Hagen M. Foreldre i mekling : en kvalitativ studie av 8 én-times meklinger [hovedoppgave]. Universitetet i Oslo; 2008.
- [42] Gulbrandsen W, Tjersland OA. Mekling ved samlivsbrudd: en oversikt over effektstudier. *Tidsskr Nor Psykologforen* 2010; **47**: 705-14.
- [43] Kelly JB. Family mediation research: is there empirical support for the field? *Confl Resolut Q* 2004; **2**: 3-35.
- [44] Emery RE, Laumann-Billings L, Waldron MC, Sbarra DA, Dillon P. Child custody mediation and litigation: custody, contact, and coparenting 12 years after initial dispute resolution. *J Consult Clin Psychol* 2001; **69**: 323-32.
- [45] Emery RE, Sbarra D, Grover T. Divorce mediation: research and reflections. *Fam Court Rev* 2005; **43**: 22-37.
- [46] SSB. Tabell 06656 " Sosial kontakt og boforhold blant barn, etter kjønn og alder (prosent)". [internett]. [oppdatert 2005; nedlastet 11 May 2012]. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/tabell/06656>.
- [47] Havnen KS, Jakobsen R, Stormark KM. Mental health problems in Norwegian school children placed out-of-home: the importance of family risk factors. *Child Care Pract* 2009; **15**: 235-50.
- [48] SSB. Tabell "Skilsmisser og separasjoner per fylke fra 1981 til 2008". [internett]. [oppdatert 2009; nedlastet 15 Mar 2012]. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/ekteskap/arkiv/tab-2009-08-27-02.html>.
- [49] Wilson B, Smallwood S. *The proportion of marriages ending in divorce*. South Wales: Office for National Statistics, United Kingdom; 2008, rapport Population trends 131.
- [50] SSB. Tabell 05703 "Barn under 18 år som opplevde skilsmisse 2010". [internett]. [oppdatert 2011; nedlastet 15 Mar 2012]. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/tabell/05703>.
- [51] SSB. Tabell "Barn 10-17 år, etter antall foreldre 2i familien, foreldrenes samlivsform og barnets alder. 2001, 2005-2011. Prosent". [internett]. [oppdatert 2011; nedlastet 15 Mar 2012]. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/barn/tab-2011-04-28-01.html>.
- [52] Jensen AM, Clausen S-E. *Barns familier: samboerskap og foreldrebrudd etter 1970*. Oslo: NIBR; 1997, rapport NIBR prosjektrapport 1997:21.
- [53] Byberg IH, Foss AH, Noack T. *Gjete kongens harer - rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken*. Oslo-Kongsvinger, Norge: Statistisk Sentralbyrå; 2001, rapport 2001/40.
- [54] Sætre AH. Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst. *Samfunnsspeilet* 2004; **2**: 36-46.
- [55] Jensen AM. Barn som bor med far bor også med mor. *Samfunnsspeilet* 2005; **2**: 30-8.
- [56] SSB. Mekling for foreldre. [internett]. [oppdatert 2011; nedlastet 15 May 2012]. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/meklingfam/>.
- [57] Cohen J. *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Second ed. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates; 1988.
- [58] Överlien C. Barn som opplever pappas våld mot mamma - vad säger forskningen? *Nord Sos Arbeid* 2007; **27**: 238-50.
- [59] Karevold E, Røysamb E, Ystrøm E, Mathiesen KS. Predictors and pathways from Infancy to symptoms of anxiety and depression in early adolescence. *Dev Psychol* 2009; **45**: 1051-60.
- [60] Frojd S, Kaltiala-Heino R, Pelkonen M, Von der Pahlen B, Marttunen M. Significance of family life events in middle adolescence: a survey on Finnish community adolescents. *Nord J Psychiatry* 2009; **63**: 78-86.
- [61] Cummings EM, Davies PT. *Marital conflict and children: an emotional security perspective*. New York: Guilford; 2010.
- [62] El-Sheikh M, Buckhalt JA, Mize J, Acebo C. Marital conflict and disruption of children's sleep. *Child Dev* 2006; **77**: 31-43.

- [63] Lucas-Thompson RG, Goldberg WA. Family relationships and children's stress responses. I: Benson JB, editor. *Advances in child development and behavior. Volume 40*. Elsevier Science & Technology; 2011, s. 243-99.
- [64] Bair-Merritt MH, Blackstone M, Feudtner C. Physical health outcomes of childhood exposure to intimate partner violence: a systematic review. *Pediatrics* 2006; **117**: e278-e290.
- [65] Martinez-Torteya C, Anne BG, von Eye A, Levendosky AA. Resilience among children exposed to domestic violence: the role of risk and protective factors. *Child Dev* 2009; **80**: 562-77.
- [66] Grych JH, Cardoza-Fernandes S. Understanding the impact of interparental conflict on children: the role of social cognitive processes. I: Grych JH, Fincham FD, editors. *Interparental conflict and child development: Theory, research and application*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2001, s. 157-87.
- [67] Troxel WM, Matthews KA. What are the costs of marital conflict and dissolution to children's physical health? *Clin Child Fam Psychol Rev* 2004; **7**: 29-57.
- [68] Cui M, Conger RD. Parenting behavior as mediator and moderator of the association between marital problems and adolescent maladjustment. *J Res Adolesc* 2008; **18**: 261-84.
- [69] Cox MJ, Paley B, Harter K. Interparental conflict and parent-child relationships. I: Grych JH, Fincham FD, editors. *Interparental conflict and child development: Theory, research and application*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2001, s. 249-72.
- [70] Chung GH, Flook L, Fuligni AJ. Daily family conflict and emotional distress among adolescents from Latin American, Asian, and European backgrounds. *Dev Psychol* 2009; **45**: 1406-15.
- [71] Breivik K. The adjustment of children and adolescents in different post-divorce family structures: a Norwegian study of risks and mechanisms [doktoravhandling]. Bergen: Universitetet i Bergen; 2008.
- [72] Breivik K, Olweus D. Children of divorce in a Scandinavian welfare state: are they less affected than US children? *Scand J Psychol* 2006; **47**: 61-74.
- [73] Grych JH, Fincham FD. Childrens appraisals of marital conflict - initial investigations of the cognitive-contextual framework. *Child Dev* 1993; **64**: 215-30.
- [74] Reid WJ, Crisafulli A. Marital discord and child-behavior problems - a metaanalysis. *J Abnorm Child Psychol* 1990; **18**: 105-17.
- [75] Davies PT, Lindsay LL. Does gender moderate the effect of marital conflict on children? I: Grych JH, Fincham FD, editors. *Interparental conflict and child development: Theory, research and application*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2001, s. 64-97.
- [76] Leon K. Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: a review of the research. *Fam Relat* 2003; **52**: 258-70.
- [77] Størksen, I., Arstad Thorsen, A., Øverland, K., and Brown, S. R. Experiences of daycare children of divorce. [*Early Child Development and Care*]. [oppdatert 2011; nedlastet 11 May 2012]. Tilgjengelig fra: <http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2011.585238>.
- [78] Parade SH, Leerkes EM. Marital aggression predicts infant orienting toward mother at six months. *Infant Behav Dev* 2011; **34**: 235-8.
- [79] Rhoades KA. Children's responses to interparental conflict: a meta-analysis of their associations with child adjustment. *Child Dev* 2008; **79**: 1942-56.
- [80] Cui M, Donnellan MB, Conger RD. Reciprocal influences between parents' marital problems and adolescent internalizing and externalizing Behavior. *Dev Psychol* 2007; **43**: 1544-52.

- [81] McLoyd VC, Harper CI, Copeland NL. Ethnic minority status, interparental conflict, and child adjustment. I: Fincham FD, Grych JH, editors. *Interparental conflict and child development: Theory, research and application*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2001, s. 98-125.
- [82] Bals M, Turi AL, Vitterso J, Skre I, Kvernmo S. Self-reported internalization symptoms and family factors in indigenous Sami and non-Sami adolescents in North Norway. *J Adolesc* 2011; **34**: 759-66.
- [83] Haglund M. *I skilda världar: barns upplevelser av skilsmässa - en enkätundersökning*. Stockholm: Rädda Barnen; 2007.
- [84] Nævdal F, Thuen F. Residence arrangements and well-being: a study of Norwegian adolescents. *Scand J Psychol* 2004; **45**: 363-71.
- [85] Mårtensson P, Ramberg U. Föräldraskap i konflikt- en studie av konfliktens följder för separerade föräldrar och deras barn [masteroppgave]. Lidköping: Göteborgs Universitet; 2007.
- [86] Rød PA, Ekeland T-J, Thuen F. Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskr Nor Psykologforen* 2008; **45**: 555-62.
- [87] Haaland T, Clausen SE, Schei B. *Vold i parforhold - ulike perspektiver: resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Oslo, Norway: NIBR; 2005, rapport 2005:03.
- [88] Grych JH, Fincham FD. Interparental conflict and child adjustment: an overview. I: Grych JH, Fincham FD, editors. *Interparental conflict and child development. Theory, research, and application*. New York: Cambridge University Press; 2001.
- [89] Amato PR, Keith B. Consequences of parental divorce for children's well-being: a meta-analysis. *Psychol Bull* 1991; **110**: 26-46.
- [90] Amato PR. Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *J Fam Psychol* 2001; **15**: 355-70.
- [91] Størksen I, Røysamb E, Holmen TL, Tambs K. Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scand J Psychol* 2006; **47**: 75-84.
- [92] Steele F, Sigle-Rushton W, Kravdal Ø. Consequences of family disruption on children's educational outcomes in Norway. *Demography* 2009; **46**: 553-74.
- [93] Reneflot A. Childhood family structure and reproductive behaviour in early adulthood in Norway. *Eur Sociol Rev* 2011; **27**: 56-69.
- [94] Størksen I, Røysamb E, Gjessing HK, Moum T, Tambs K. Marriages and psychological distress among adult offspring of divorce: a Norwegian study. *Scand J Psychol* 2007; **48**: 467-76.
- [95] Bauserman R. Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: a meta-analytic review. *J Fam Psychol* 2002; **16**: 91-102.
- [96] Stave L. Psykologiske forhold av betydning for delt bosted: en litteraturstudie [hovedoppgave]. Oslo: Universitetet i Oslo; 2007.
- [97] Walker J. Family mediation: the rhetoric, the reality and the evidence. *Tidsskr Nor Psykologforen* 2010; **47**: 676-87.
- [98] McIntosh JE, Wells YD, Smyth BM, Long CM. Child-focused and child inclusive divorce mediation: comparative outcomes from a prospective study of postseparation adjustment. *Fam Court Rev* 2008; **46**: 105-24.
- [99] Lansky DT, Swift LH, Manley EE, Elmore A, Gerety C. The role of children in mediation. *Mediation Q* 1996; **14**: 147-54.
- [100] Kjøbli J, Hagen KA. A Mediation Model of Interparental Collaboration, Parenting Practices, and Child Externalizing Behavior in a Clinical Sample. *Family Relations* 2009; **58**: 275-88.
- [101] Spanier G. Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family* 1976; **38**: 15-23.

Utgitt av Nasjonalt folkehelseinstitutt
Postboks 4404 Nydalen
0403 Oslo
Tel: +47-21 07 70 00
E-mail: folkehelseinstituttet@fhi.no
www.fhi.no

Bestilling:

E-post: publikasjon@fhi.no
Telefon: +47-21 07 82 00
Telefaks: +47-21 07 81 05

ISSN: 1503-1403
ISBN: 978-82-8082-499-8 trykt utgave
ISBN: 978-82-8082-500-1 elektronisk utgave